

ERKEN YAŞTA EVLENDİRİLEN KADINLARIN EVLİLİK SÜREÇLERİ, DENEYİMLERİ VE SONRAKİ YAŞAMLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA¹

A QUALITATIVE STUDY ON MARRIAGE PROCESSES, EXPERIENCES AND NEXT LIFE OF EARLY MARRIED WOMEN

Yasemin GEZER TUĞRUL²

ÖZET

Ataerkil ve geleneksel toplum yapısının hakim olduğu birçok toplumda olduğu gibi Türkiye’de de erken yaşta ve zorla evlilik sorunu hala yaygın biçimde devamlılığını sürdürmektedir. Böyle toplumlarda erken yaşta evlilik, bir toplumsal sorun olarak değil bir gereklilik ve zorunluluk olarak kabul görmektedir. Bu da geleneğe dönüştürülen erken yaşta evliliklerin farklı gerekçelerle devamlılığını sağlayan itici bir güce dönüşmektedir. Erken yaşta evliliklerin temelinde sosyo-ekonomik, kültürel özellikler, gelenekler, görenekler, inançlar, eğitim ve savaşlar bulunmaktadır. Erken yaşta evliliğin yeniden üretilmesini sağlayan en önemli mekanizmalardan biri de ataerkil sistem içinde kadınlara biçilen ve öğretilen toplumsal cinsiyet rolleridir. Toplumda hakim olan kadına yönelik cinsiyetçi bakış açısı, erken yaşta evliliklere çoğunlukla kız çocuklarının maruz kalmasına neden olabilmekte ve bu durum kadınların toplumdaki eşitsiz konumlarını daha da pekiştirmektedir. Erken yaşta ve zorla yapılan evlilikler yalnızca bireyi olumsuz etkilemekle kalmayıp doğrudan toplumu etkileyen önemli bir toplumsal soruna dönüşmektedir.

Bu araştırmanın amacı, Van’da erken yaşta ve zorla evlilik yapmış olan kadınların erken yaşta evlilik yapma nedenlerini, evlilik kararının nasıl alındığını, evlilik süreçlerini, erken yaşta evliliğin kadınların hayatlarını nasıl etkilediğini, erken yaşta evlenmelerini nasıl algıladıklarını, deneyimlediklerini ve bu evliliklere kim ya da kimler tarafından onay verildiğini anlamaya çalışmaktır. Bu çalışmada, nitel veri toplama tekniklerinden biri olan derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak elde edilecek verilere dayanarak, kadınların evlilik kararlarını etkileyen sosyo-ekonomik ve kültürel faktörlerin neler olduğu, hangi gerekçeler ile evliliklerinin meşrulaştırıldığı, bu meşrulaştırmayı pekiştiren geleneksel pratiklerin neler olduğu, kadınların erken yaşta evliliği yaşamları için bir sorun olarak algılayıp algılamadıkları, erken yaşta evlilik yapmalarının kendileri için hangi sonuçları yarattığı, bugün erken yaşta evliliğe ilişkin nasıl bir farkındalık geliştirdikleri ve buna karşı nasıl mücadele verdikleri kadınların anlatımlarına dayanarak açığa çıkarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ataerkil Sistem, Erken Yaşta Evlilik, Evlilik Süreçleri, Toplumsal Cinsiyet Roller, Kadın Deneyimleri

¹ Bu çalışma Türk Sosyal Bilimler Derneği’nin (TSBD) 29 Kasım-1 Aralık 2017 tarihleri arasında Ankara’da yapılan 15. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi’nde bildiri olarak sunulmuştur. Bildiri Özetleri Kitapçığı, s. 161-162.

² Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Görevlisi, E-posta: ygezer@yyu.edu.tr

ABSTRACT

Like in many societies where patriarchal and traditional structure is dominant, it is also very common to come across the problem of forced and early marriage in Turkey. In such societies, early marriage is considered as a necessity and obligation rather than a social problem. This also turns into a driving force that provides the continuity of marriages at early ages. Early marriages are based on socio-economic, cultural characteristics, traditions, customs, beliefs, education and wars. One of the most important mechanisms that enables early marriage to be reproduced is the gender roles that are prescribed and taught to women within the patriarchal system. A sexist view against woman in society can often cause girls to be exposed to early marriages, which further reinforces the unequal status of women in society. Early marriages and forced marriages do not only affect the individual negatively, but they also become an important social problem that directly affects the society.

The purpose of this research is to try to understand why women in early age and forced to marriage in Van have experienced early marriage, how marriage is taken, marriage processes, how early marriage affects women's lives, how they perceive their early marriages and who has been approved those marriages. In this study, based on the data obtained using in-depth interviewing technique, which is one of the qualitative data collection techniques, it is aimed to determine what are the socio-economic and cultural factors affecting marriage decisions of women, which justifications legitimates marriages, what are the traditional practices reinforcing this legitimation, whether women see early marriages as a problem for their life or not, what consequences they have due to early marriages, what kind of awareness they have of early marriage today and how they fight against it are tried to be revealed with regard to women's expressions.

Key words: Patriarchal System, Early Marriage, Marriage Processes, Gender Roles, Woman Experiences

GİRİŞ

Türkiye'de ataerkil değer yargıları ve geleneksel uygulamalardan kaynaklı olarak erken yaşta ve zorla yapılan evlilikler, normalleşerek meşrulaşan bir olgu haline gelmiş bulunmaktadır. Özellikle de kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi, ataerkil geleneğin doğal bir parçası olarak kabul görmekte ve kadının toplumdaki eşitsiz konumunu pekiştirmektedir. Bu eşitsizlik kültür aracılığıyla üretilmekte ve nesilden nesile aktarılmaktadır. Türkiye'de erken yaşta evlilikler sorunu, sosyal bir problem olarak günümüzde halen devam ediyor olmasına rağmen bu konuyla ilgili tatmin edici çalışmalar bulunmamaktadır. Bu sorun 1996 yılında Ankara'da kurulan Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği'nin 2006 yılından bu yana erken yaşta ve zorla evlilikler üzerine çalışmalar yürütmesi ile ülke gündemine taşınmıştı.³ Feminist kadınların bu konuyu gündemde tutma ve bilinç yükseltme çabaları ile hatırı sayılır toplumsal bir duyarlılık sağlanmış ancak bu, sorunun çözümü için tek başına yeterli olamamıştır. Kadın derneklerinin çabaları ile başlatılan kampanyalara, çalışmalara devlet tarafından da bazı destekler verilmiş olsa da bu evliliklerin önüne geçilmesini sağlayacak politikaların sürdürülebilir olmaması ve konuya karşı yeterli duyarlılığın gelişmemiş olması bu sorunun devamlılığında önemli bir rol oynamıştır. Erken yaşta evlilikler Türkiye'nin Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde daha yaygın olmakla beraber -nedenlerinde farklılıklar olsa da- diğer bölgelerde de bunun örnekleri ile karşılaşılmaktadır.⁴ Çaha vd.'nin, Türkiye'nin 26 ilinde yaşayan toplam 5036 kadın üzerinde gerçekleştirmiş oldukları çalışmanın bulguları, çocuk yaşta evliliğin genel olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yoğunlaştığına ilişkin yaygın kanaatin doğru olmadığını göstermektedir. Başka bir deyişle, bu tür evlilikler sadece bu iki bölgede değil, Türkiye'nin başka bölgelerinde de görülmektedir (Çaha vd., 2014, s. 93). Bu evliliklerin çoğunun geleneksel ve dini referanslar ile gerekçelendirilip, dini nikâh kıyılarak meşrulaştırılması ve kayıt altına alnamıyor olması güvenilir istatistiklere ulaşmayı güçleştirmektedir. Ancak bu durum erken yaşta evliliklerin halen yaygın olmadığı şeklinde yorumlanmamalıdır.

³ Bu konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz.

<http://www.ucansupurge.org/yazdir?71D20BCE57863F55F10D431AE4085A51> (Erişim tarihi: 10.06.2018)
<https://bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/001/983/original/2010Almanak.pdf?1507729975>
(Erişim tarihi: 10.06.2018)

⁴Uçan süpürge tarafından Kırıkkale ve Yozgat'ta yaptırılan bir araştırmada ile erken evliliklerin sadece Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun problemi olmadığı ortaya koymaktadır. 18 ve altı yaşlarda evlilik oranı Kırıkkale'de % 68.20, Yozgat'ta ise % 39.70'dir. Evlilikle kadına yönelik şiddet arasında bir ilişkinin varlığı da tespit edilmiştir (övrümüçi:ww.w.uçansipirge.org 06/01/2007). Ayrıca, 1950-1988 yıllarını kapsayan Malatya'nın 27 köyünde yapılmış olan bir başka araştırmada, 18 ve altı yaşlarda evlilik gerçekleştirenlerin oranı % 69.3'dür ki, bu oran Bismil araştırmasının oranına oldukça yakındır (Merter'den aktaran Orçan ve Kar, s. 5, 2008).

Erken yaşta evlendirilen kız çocuklarının evlendirilme biçimleri önemli bir toplumsal sorun iken, evlendirildikten sonra da birçok sorun ile karşı karşıya kalmaları bu sorunun daha da derinleştiğini ortaya çıkarmaktadır. Erken yaşta evlendirilerek eğitim hakları ellerinden alınan kız çocukları, kendilerinden yaşça büyük erkekler ile evlendirilmekte, evlendirildikleri kişilerin ikinci hatta üçüncü eşleri olmaktadır. Bu evliliklerin sonucunda da kadınlar, fiziksel ve psikolojik birçok sorunla baş etmek zorunda kalmakta, erken yaşta gebelikler anne-çocuk ölümlerine sebep olmaktadır. Erken yaşta yapılan evlilikler sosyal, psikolojik, ekonomik, tıbbi ve dini boyutları ile çok yönlü şekilde ele alınması gereken önemli bir toplumsal sorundur. Türkiye’de erken yaşta evlilikler ile ilgili yapılan çalışmaların büyük bir kısmı, bu evliliklerin nedenleri, sonuçları, kadın sağlığı üzerindeki etkileri üzerine odaklanmakta olup bu kadınların evlilik sonrası yaşamlarına ilişkin çalışmaların yapılmadığı görülmektedir. Buradan hareketle bu çalışmada, erken yaşta evlendirilmiş olan kadınların evlilik süreçlerinin nasıl olduğu, erken yaşta evliliklerin bu kadınların evlilik sonrası hayatlarını nasıl etkilediği kadınların kendi anlatıları referans alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Toplumsal bir sorun olarak karşımızda duran erken yaşta evlilikleri, kadınların bakış açıları ile aktarmak bu sorunun nedenlerini, sonuçlarını daha iyi analiz etmek açısından önemli görünmektedir.

ERKEN YAŞTA EVLİLİK KAVRAMI

Erken yaşta evlilik, ‘çocuk gelinler’, ‘çocuk evlilikler’ gibi farklı kavramlar ile de ifade edilmektedir. “Ruhsal ve fiziksel gelişimini tamamlamadan yapılan bu evliliklerin büyük çoğunluğu çocuğun bilinçli rızası dışında yapılması dolayısıyla da ‘erken ve zorla yapılan evlilikler’ olarak da tanımlanmaktadır” (Özcebe ve Biçer 2013’den akt. Şen, 2014, s. 27). Burada erken yaşta evliliğe sadece kız çocuklarının değil erkek çocuklarının da maruz bırakıldıklarını ifade etmek gerekmektedir. Ancak kız çocukları erkek çocuklarına nazaran daha fazla erken yaşta evliliğe maruz bırakılmaktadırlar. Bu konuda Şenol ve Alp’in, Kırıkkale ilinde erken yaşta yapılan resmi evliliklerin sayısını ve cinsiyete göre ortaya koydukları farklılıkları belirlemeye çalıştıkları araştırmanın verileri oldukça çarpıcı veriler sunmaktadır. Araştırma sonuçları, 2003-2009 yılları arasında cinsiyete göre erken evlilik oranlarında, yaklaşık %94 oranında kız çocuklarının, erkeklere göre daha fazla erken yaşta evlendirildiklerini göstermektedir. Bu araştırmanın bulgularının 18 yaşını doldurmadığı halde, zorunluluk durumunda hâkim kararıyla yapılan erken yaş evlilikleri kapsadığını belirtmek gerekmektedir. Şenol ve Alp’e göre, erkek çocuklarının erken yaşlarda yapmış oldukları evliliklerin, kız çocuklarının erken yaşlarda yapmış oldukları evliliklerden daha az sayıda

gerçekleşme yönündeki eğilim Kırıkkale ili verilerinde de doğrulanmış durumdadır. Dini nikâhla kısıtlanan evliliklerin kayıt altına alınamıyor olması ve 18 yaşının altında, hâkim kararı dışındaki evlilikleri devletin tespit etmesi durumunda taraflara ve nikâhı gerçekleştirenlere ceza veriliyor olması, gerçek sayıya ulaşmayı neredeyse imkânsız hale getirmektedir (Şenol ve Alp, 2012, s. 248-257). Erken yaşta evliliklere erkeklerden daha çok kız çocukları maruz bırakıldığından ve bu durumdan kız çocukları daha fazla etkilediğinden, çocuk gelinler kavramı ile daha sık karşılaşılmakta ve bu konu ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Türkiye’de de dünyada olduğu gibi genel olarak kız çocuklarını kapsayan çalışmalara ağırlık verilmektedir. Erken evlilik, 18 yaşından önce yapılan, çocuğun fiziksel, fizyolojik ve psikolojik olarak gerekli olgunluğa ulaşmadan, evlilik ve çocuk sahibi olmak gibi sorumlulukları taşımaya hazır hale gelmeden yapılan evlilik olarak tanımlanmaktadır (Boran vd., 2013, s. 1). Erken yaşta evlilikler, çocuk gelin kavramının da kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Burcu vd., 1949 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası anlaşmalarda yasal evlilik yaşının 18 olarak kabul edildiğini ve uluslararası anlaşmalarda belirtilen standartlarda 18 yaşın altında yapılan her evliliğin erken evlilik, evlendirilen kız çocuklarının da çocuk gelin olarak adlandırıldığını ifade etmektedirler (Burcu vd., 2015, s. 2).

Türkiye’de de yasal evlilik yaşı 18 olarak kabul edilmiş olsa da Türk Medeni Kanunu’nun öngördüğü evlenme yaşından daha küçük -örneğin on yedi yaşını doldurmamış- bir genç kızın evlenmesi anne ve babanın izni ve hakim kararıyla mümkün kılınmaktadır. Ülkemizdeki hukuk sisteminde; Türk Medeni Kanuna göre 17 yaşını doldurmamış, Türk Ceza Kanunu göre 15 yaşını doldurmamış ve Çocuk Koruma Kanunu’na göre ise 18 yaşını doldurmamış kızlar çocuk gelin olarak farklı şekillerde tanımlanmaktadır (Boran vd., 2013, s. 1). Evlilik yaşına ilişkin ibarelerin bu şekilde farklı olması ve 18 yaşından küçük bir kız çocuğunun evlendirilmesinin anne, baba iznine ve hakim kararına bırakılması, örtük bir biçimde erken yaşta evliliklerin yolunu açmaktadır. Kanunlar arasındaki uyumsuzluk erken yaşta evlilikler için caydırıcı olmak yerine yasal bir dayanağa dönüşmektedir. Erken yaşta evlilikler ile ilgili yasal boşlukların olması ve yasalarda bazı gerekçeler gösterilerek evlilik yaşının 18 yaşın altına indirilmesi, erken yaşta evlilikleri yasaklamaktan ziyade bu evlilikleri özendirir. ⁵

⁵ Türk Medeni Kanunu’na göre 18 yaşın altındaki çocukları evlendirmek suçtur. Ancak, 2001 yılında kabul edilen ve 2002 yılında yürürlüğe giren medeni kanununun 11. Maddesinde “Erginlik on sekiz yaşın doldurulmasıyla başlar. Evlenme kişiyi ergin kılar” ve 12. Maddesinde “on beş yaşını dolduran küçük, kendi isteği ve velisinin rızasıyla mahkemece ergin kılınabilir” ve 124. Maddesinde “Erkek veya kadın on yedi yaşını doldurmadıkça evlenemez. Ancak, hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple on altı yaşını

Erken Yaşta Evliliklerin Nedenleri

Dünyada ve Türkiye’de farklılıklar gösterse de erken yaşta evliliklerin geleneksel ve ataerkil toplum yapısının daha baskın olduğu toplumlarda ve bölgelerde daha yaygın olduğu, aynı zamanda normalleştirildiği görülmektedir. Ataerkil toplum yapısının baskın ve ekonomik gelişmişlik düzeyinin düşük olduğu toplumlarda erken yaşta evliliklerin oranı da artmaktadır. Bununla birlikte evlilik kararları ailenin erkek üyeleri tarafından alınmaktadır (Cadwell, 2005, s. 12; Singh vd. 1996, s. 1-5). Erken yaşta evliliklerin genel olarak nedenlerini, ailenin eğitim ve ekonomik durumu, aile içi şiddet ortamının varlığı, ailenin sahip olduğu geleneksel kalıp yargılar ve bunların birer toplumsal baskı unsuruna dönüşmesi, aşiret ve töre gibi toplumsal faktörlerin olumsuz etkisi, geleneksel din anlayışının varlığı, cinsiyetçi bakış açısı ile toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin varlığı, taciz ya da tecavüze uğrama ve yasal boşluklar şeklinde sıralamak mümkündür.

Erken yaşta evliliklerin önemli gerekçelerinden biri ailenin içinde bulunduğu ekonomik durumudur.

Türkiye’de son yıllarda demografik, toplumsal, iktisadi özelliklerin belirlenmesi amacıyla yönelik olarak yapılan araştırmalarda, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde ve ülkenin pek çok bölgesinde, sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerin, on’lu yaşlardaki kız çocuklarını, bin veya iki bin dolar karşılığında, 40’lı, 50’li ve 60’lı yaşlardaki erkeklerle evlendirmeye zorladıkları bulgusu ortaya çıkmaktadır (Çakmak, 2009, s. 5).

Ekonomik olarak yoksul olmalarına karşın, çok çocuk sahibi olan aileler, ekonomik gerekçeler öne sürerek ‘başlık parası’ karşılığında kız çocuklarını bir an önce evlendirme yoluna girmektedirler. Kız çocukları aileler için sadece ekonomik bir yük olarak değil aynı zamanda bekaretlerinin korunması gerektiği bir emanet olarak görülmektedirler. Erken evliliklere meşruiyet sağlayan diğer bir ekonomik bağlam ise Yıldız ve Avcı’ya göre, kız çocuklarının ev içinde kullanılan karşılıksız emekleridir. Kız çocukları baba soyu öncelikli olmak üzere, akraba evlilikleri yoluyla, yakın akrabaları tarafından bir sosyal güvenlik aracı olarak görülmektedirler. Ayrıca kız çocukları, ücretsiz ev işlerini yapmak ve evdeki diğer bakım hizmetlerini yerine getirmek amacıyla küçük yaşta evlendirilmektedirler (Yıldız ve

doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir. Olanak buldukça karardan önce ana ve baba veya vasi dinlenir” ibaresi yer almaktadır. (www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.doc) Erişim tarihi: 05.08.2017)

Avcı, 2014, s. 7). Diğer taraftan kız çocukları da daha iyi koşullarda yaşama umuduyla, evliliği bir çıkış yolu olarak görmekte ve bu durumu kabul etmek zorunda bırakılmaktadırlar.

Düşük eğitim ve sosyo-kültürel düzeye sahip ailelerde erken yaşta evliliğe bakış açısının olumlu olması, erken yaşta evliliklerin bu ailelerde daha da yaygın olmasına yol açmaktadır. Çaha vd.'nin yapmış oldukları araştırmanın bulguları, küçük yaşta (15 yaş ve altı) evlilik yapan kadınların genel olarak düşük düzeyde eğitime sahip olduklarını göstermektedir. Bulgular, kadınların eğitim düzeyleri arttıkça, evlilik yaşının da ilerlediğini yani eğitim düzeyi ile evlenme yaşı arasında pozitif yönde güçlü bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. (Çaha vd., 2014, s. 94). Eğitim seviyesinin artması ile evlenme yaşı arasında doğru orantı bulunurken Şen'e göre;

Eğitim seviyesi ile çocuk evlilikler arasındaki ilişki ters orantılı olmaktadır. Yani genel olarak eğitim seviyesi arttıkça çocuk evlilikler azalmakta veya tersine eğitim seviyesi azaldıkça çocuk evliliklerde artış yaşanmaktadır. Buna bağlı olarak evlenme yaşı düştükçe çocukların aldıkları eğitim oranları düşmekte, evlenme yaşı arttıkça eğitim oranları yükselmektedir (Şen, 2014, s. 33).

Erken yaşta ve zorla yapılan evliliklerde, toplum tarafından kadından ve erkekten beklenen toplumsal cinsiyet rollerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu roller ayrıca kadın ve erkek arasında cinsiyete dayalı eşitsizliği de üretmektedir. Söz konusu bu eşitsizlik kadını, kadın olduğu için her alanda ikincilleştirmekte, birçok haklardan yoksun bırakmakta, kamusal alanın dışına iterek ev içi alan ile sınırlamaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri temelinde hayatın hemen her alanda olduğu gibi evlilik ile ilgili meselede de kadın ve erkekten beklenen roller birbirinden farklılaşmaktadır. Örneğin, özellikle de kız çocuğuna ergenliğe girdikten sonra evlenmesi gerektiği gözüyle bakılması, gelinlik çağa gelmiş olduğunun sık sık dile getirilerek, bunun toplumsal bir baskı unsuruna dönüşmesi kız çocuklarını erken yaşta evliliğe sürüklemektedir.

Ataerkil ve geleneksel toplum yapısının kadınlara biçtiği rollerin -baba evinden telli duvaklı gelinlikle çıkmak, iyi bir eş ve anne olmak, küçük yaşta evlendirilip çok çocuk doğurmak- erken yaşta evliliklerin devamlılığı ile yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Hatta toplum tarafından kabul gören bu anlayış zaman içerisinde kadınlar tarafından da içselleştirilmiş ve normal karşılanmaya başlanmıştır. Kaptanoğlu ve Ergöçmen'in ifadesiyle, geleneksel iş bölümünde, erkekten evin geçimini sağlamasının beklenmesi, erkek çocuklarını eğitime, istihdama katılmaya ve kendilerini geliştirmeye teşvik etmektedir. Buna karşılık kadının ev işlerinden ve çocuk bakımından sorumlu tutulması ise kız çocuklarına evlilik

dışında sınırlı alternatif sunarak onları evliliğe yönlendirmektedir (Kaptanoğlu ve Ergöçmen, 2012, s. 131). Güler ve Küçüker'in Afyonkarahisar'da 61 kadın ile yapmış oldukları çalışmanın verileri, kız çocuklarının erken yaşlardan itibaren evlilik beklentisi içerisine girdiklerini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Adolesan kızlarda erken yaş evliliğini etkileyen sosyal etkenlerin neler olduğunun ortaya konulması amacıyla yapılan bu çalışmanın verilerine göre, kadınların %65'i ilk evlilik yaşlarını normal bir durum olarak değerlendirilmekte, kız çocukları erken yaşlardan itibaren evliliğe hazırlanmakta, böylece kız çocukları ilköğretim yıllarından sonra evlilik beklentisi içine girmektedirler (Güler ve Küçüker, 2010, s. 5).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin üretmiş olduğu ayrımcılık ile kız çocuklarının gözü açılıp ailenin başını yere eğdirmeden evlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bunun için de Aydemir'e göre, kız çocuğunun başına gelebilecek cinsel taciz ya da evlilik dışı ilişki gibi durumlardan korunması için bir an önce evlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu ve benzeri anlayışlar erken evliliklerin geleneksel değerler haline getirildiği bölgelerde çok küçük yaşlardan itibaren kız çocuklarının üzerinde sosyal baskı unsuruna dönüşmektedir. (Aydemir, 2011, s. 19). Erkek çocuklar da erken yaşta evliliğe zorlanmaktadır ama daha önce de belirtildiği üzere bu oran kız çocuklarına göre oldukça düşüktür. Erken yaşta evlendirilen kız çocukları, kendilerinden yaşça büyük erkekler ile evlendirilmektedirler. Erkeğin evlilik gibi büyük bir sorumluluğu alması için olgunlaşması, askerliğini yapmış ve bir işte çalışıyor olması gerekli koşullar olarak görülmektedir. Buna karşın kız çocuğunun çoğunlukla, ergenliğe girdiğinin belirtisi olarak regl olması –regl olmadan da evlendirilen örnekler bulunmaktadır- evlilik için yeterli bir koşul olarak kabul edilmektedir. Evliliğin ağır sorumluluğunun kız çocuğunun küçük bedenine/ruhuna yüklenemeyeceği ve onun da evlilik için belli bir olgunluğa gelmesi gerektiği ise söz konusu dahi edilmemektedir. Burcu vd.'nin de ifade ettiği gibi, yeterli olgunluğa erişmeden erken yaşta evlendirilen kız çocuklarına 'kadınlık', 'annelik', 'gelinlik' gibi ağır sorumlulukları içeren toplumsal cinsiyet rolleri yüklenilmektedir. Evlendirilme yolu ile çocukluktan yetişkinliğe hızlı bir geçişi yaşayan kadınlar yaşadıkları bu statüsel değişimle birlikte kendilerine yüklenen bu sorumlulukların altında adeta ezilmektedir (Burcu vd.,2015, s. 29).

Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kız çocuklarından çocuk gibi değil kadın gibi olmaları ve kadınlık rollerini öğrenip uygulamaları beklenilmektedir. Onlara yüklenen bu roller gereği eğitim kurumlarına katılımları engellenmekte ve böylece kız çocukları eğitim haklarından yoksun bırakılmaktadırlar. Geleneksel bakış açısıyla kendisine, bir gün evlenip baba evinden ayrılacak emanet gözüyle bakılan ve bu yüzden okula hiç gönderilmeyen ya da

eğitimlerini yarıda bırakmak zorunda kalan kız çocukları erken yaşta evlendirilmektedirler. Eğitim hakları ellerinden alınan kız çocuklarının eğitim seviyeleri düşük kalmakta ve bu durum yetiştirdikleri çocuklara da yansiyarak bir kısır döngüye dönüşmektedir.

Erken yaşta evliliklere dini nikâh kıyılarak meşruiyet kazandırılması ve bu evliliklere yasal olarak cezai yaptırımın uygulanmıyor olması da erken yaşta evliliklerin devamlılığında önemli rol oynamaktadır. Yıldız ve Avcı'nın Diyarbakır, Şanlıurfa ve Siirt illerinde 18 yaşından önce evlenen kadınlar ile yapmış oldukları çalışmanın verileri de dini nikâhın bir meşrulaştırma aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu araştırmanın verilerine göre araştırmaya katılan kadınlar;

Erken ve zorla evlendirilen kız çocukları evliliklerinin dini nikahla meşrulaştırıldığını, daha sonra 18 yaşına geldiklerinde resmi nikâhlarının yapıldığını belirtmektedirler. Bu süre içinde hastalanan, doktora gitmek zorunda kalan kadınlar doktorların kimi kez evli olduklarını öğrenince herhangi bir sorun görmediklerini ve ihbar etmediklerini, bazı doktorların ise ihbar durumunda kız çocuklarını mağduriyetlerinin artacağını ve çok geç olduğunu ifade ettiklerini belirtmektedirler (Yıldız ve Avcı, 2014, s. 8).

Erken yaşta evliliklerde evlilik kararının nasıl ve kimler tarafından alındığı ise konunun başka önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu evliliklerde kız çocuklarının kendi rızalarından çok, ailenin kararı ve onayı belirleyici olmaktadır. Geleneksel yapının daha fazla hakim olduğu yerlerde, evlilik kararı çoğunlukla aileler tarafından alınmaktadır. Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde, evlilik kararının alınmasında belirleyici olan bir diğer faktör de aşiret gerçeğidir. Söz konusu edilen bölgelerde aşiret yapılanmasının, yapısal olarak değişim geçirmiş olsalar da halen varlıklarını sürdürdükleri gözlenmektedir. Aşiret yapılanmasının olduğu bölgelerde, evlilik kararı aşiret büyükleri tarafından alınmakta ve bu kararda özellikle de kadınlar söz hakkına sahip olamamaktadırlar. Aşiret büyüklerinin onayı evliliğin gerçekleşmesi için yeterli görülmektedir.⁶ Çaha vd.'nin yapmış oldukları çalışmanın verilerine göre “karar mercisinin aile olduğu geleneksel evlilik kalıpları, farklı düzeylerde görülmek ile birlikte, Türkiye'nin tüm bölgelerinde yaygındır. Bu husus Türkiye'nin toplumsal yapısı ile ilgili iki gerçeği göstermektedir: Birincisi, geleneksel değerlerin yaygın olarak varlığını koruduğunu; ikincisi de toplumsal yapının, aile merkezli karakterlerini

⁶ Bu konuya ilişkin yapılan çalışmalardan biri için bkz. Naciye Yıldız ve Hilal Avcı, (2014) Erken Evliliklerin Toplumsal Meşruiyeti: Nitel Bir Çalışma.

muhafaza ettiğini”⁷ (Çaha vd., 2014, s. 96). Şen’in ifadesi ile erken evliliklerde aile kararı, kadının kendi rızasından daha fazla önem kazanmaktadır. Evlilik kararına, kadın rıza göstermiş veya kendi istediği ile evlilik yapmış olsa da zihinsel olgunluğa erişmediği için bilinçli bir karardan söz edilemez ve kadın bu karardan sorumlu tutulamaz (Şen, 2014, s. 17).

Erken Yaşta Evliliklerin Sonuçları

Erken yaşta ve zorla yapılan evliliklerin birey üzerindeki olumsuz etkileri yalnızca kendisiyle sınırlı kalmamakta zamanla toplumsal bir soruna dönüşmektedir. Erken yaşta evlendirilen kız çocukları, çocukluklarını yaşayamadan onlara verilen büyük sorumluluklar ile baş edememekte, sosyal hayattan izole edilmekte, aile içi şiddete maruz kalmakta, kalabalık ailelerde cinsel istismara daha açık hale gelmekte, fiziksel gelişimini henüz tamamlayamamışken hamile kalmakta, çocuk doğurmakta ve kimi zaman bu doğumlar anne-çocuk ölümleri ile sonuçlanmaktadır.⁸ Aydemir’e göre erken yaşta evliliklere maruz kalan çocukların çoğunun eğitim düzeylerinin ve ekonomik refah seviyelerinin de düşüklüğü göz önüne alındığında, birçoğu ne aile planlaması ne de doğum öncesi ve sonrası hizmetleri hakkında yeterli bilince sahiptirler. Pek çoğunun ekonomik gücünün de düşük oluşu, bu hizmetlerden faydalanmayı daha zor kılmaktadır. Dolayısıyla erken yaşta evlenen kadınlar büyük oranda bakamayacakları sayıda çok çocuk sahibi olmakla birlikte, tıbbi açıdan da riskli duruma düşmektedirler (Aydemir, 2011, s. 32). Küçük yaşta “gelin” olarak gittiği ailede “küçük” ve “aklı ermez” anlayışı ile hiçbir zaman kararlarda söz hakkına sahip olamayan kız çocuklarına, evlilik gibi ağır bir yükü vermekte sakınca görmemek büyük bir çelişki olarak yorumlanabilir. Bu evliliklerin olumsuz sonuçları bunlarla da sınırlı değildir. Kız çocuklarının eşleri ile sağlıklı bir iletişim kuramamaları, evlilik hayatlarının yatak odasından ibaret olması, erkeğin yaşça büyük olmasından kaynaklı olarak ortaya çıkan kuşak farkı evliliğe uyum sürecini daha da zorlaştırmaktadır. Erken yaşta ve zorla evlendirilen kız çocukları kendilerine biçilmiş olan rollerin altında ezilmekte, fiziksel ve ruhsal çöküntüler yaşamaktadırlar. Öyle ki ruhsal sorunların üstesinden gelemeyen bu kız çocukları intiharını bir çıkış yolu olarak görmektedirler.⁹ TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu’nun “Erken Yaşta Evlilikler

⁷Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Hakkı Dursun Yıldız, (1992) Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

⁸ Erken evlendirilen kız çocuklarının karşılaştıkları önemli sağlık sorunlarına ilişkin bkz. Naciye Yıldız ve Hilal Avcı, 2014

⁹Bu konuya ilişkin yapılmış çalışmalardan bazıları için bkz. Evrim Aktepe, İnci Meltem Atay (2017) “Çocuk Evlilikleri ve Psikososyal Sonuçları”, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 9(4):410-420, Bulut Kasım vd. (2015). Evaluation of the Early Age Married Girls Applying to Our Department, Open Journal of Pediatrics, 5, 334-338,

Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair” oluşturmuş olduğu alt komisyon tarafından Ankara dışında Kırıkkale, İzmir, Şanlıurfa ve Diyarbakır’da yapılan incelemeler ve toplantılar sonucunda sunulan rapora göre,

Kız çocukları kendilerini koruyamayacak yaşta ve cahil olarak evlendirilmeleri durumunda, eşleri tarafından fiziksel, duygusal, sözel ve hatta cinsel şiddete maruz kalabilmektedirler. Bu evliliklerde aile içi şiddet, geçimsizlik ve bunun sonucunda boşanmalar ve hatta intiharlar görülmektedir (2009, s. 23).

Ayrıca Soylu ve Ayaz’ın, adli değerlendirme için yönlendirilen küçük yaşta evlendirilmiş kız çocuklarının sosyo demografik özellikleri ve ruhsal değerlendirmesi üzerine yapmış oldukları çalışma oldukça önemli veriler sunmaktadır. Evlendirildiğinde 15 yaşını, değerlendirme sırasında 18 yaşını doldurmamış 48 kız ile yapılan çalışmada, olguların %29.2’sinde evlendirilme sonrası intihar düşüncelerinin olduğu, %20.8’inin evlendirilme sonrası intihar girişiminde bulunduğu saptanmıştır (Soylu ve Ayaz, 2013, s. 4).

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada erken yaşta evlendirilen kadınların evlendikten sonraki deneyimleri hakkında daha kapsamlı veriler elde etmek amacıyla nitel veri toplama tekniklerinden biri olan derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme tekniği ile erken yaşta ve zorla evlendirilen kadınların evlilik süreçlerine, deneyimlerine ve sonraki yaşamlarına ilişkin zengin verilere ulaşma olanağı elde edilmiştir. Bu çalışma için yirmi altı kadın görüşmeci ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Çalışma için önceden yarı yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmış ve görüşme esnasında görüşmenin akışına bağlı olarak farklı alt sorular ile görüşmecinin, yanıtlarını açması sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Veri Toplama ve Verilerin Analiz Süreci

Bu araştırma 2017 yılı Nisan ve Ağustos ayları arasında Van kent merkezinde yapılmıştır. Araştırma etiğine uygun olarak görüşmelere başlamadan önce kadınlara araştırmanın amacı, içeriği ve aktarılan bilgilerin bilimsel amaç dışında kullanılmayacağı ile ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Görüşmeciler eşlerinin ya da evliliklerine onay veren başta babaları olmak üzere diğer aile üyelerinin hukuki bir sorun yaşamalarından da çekindikleri

için kimliklerinin gizli tutulacağına dair güvence istemişlerdir. Yapılan açıklamalar sonucunda görüşme yapmayı gönüllü olarak kabul eden kadınlarla görüşmeler yapılmıştır. Görüşmecilere kartopu tekniği kullanılarak ulaşılmıştır. Saha çalışmasına başlangıçta iki pilot görüşme yapılarak başlanmış ve bu görüşmelerde elde edilen veriler ve gözlemler de dikkate alınarak görüşme formunda değişiklikler yapılmıştır. Görüşmeler kadınların kendilerini rahat hissettikleri, yalnız olabilecekleri mekânlarda ve istedikleri zaman dilimlerinde gerçekleşmiştir. Görüşmelerin bir sohbet havasında geçmiş olması görüşmecilerin çekimserliğini azaltmış ve bu durum araştırmacıya daha fazla güvenmelerine olanak sağlamıştır. Görüşmecilerin sorulan sorulara çok samimi cevap verdikleri gözlenmiştir. Görüşmeler kırk beş dakika ile bir buçuk saat arasında tamamlanmıştır. Görüşmelerin tamamı görüşmecilerin rızaları alınarak ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Teknik bir sıkıntı yaşanıp veri kaybı yaşanması ihtimaline karşı her görüşmeden hemen sonra ses kayıtları araştırmacının kendisi tarafından yazıya aktarılmıştır. Görüşmecilerin gerçek kimlikleri, konunun hassasiyeti, bölgenin sahip olduğu sosyo-kültürel kodlar ve görüşmecilerin talepleri dikkate alınarak değiştirilmiş, analizlerde farklı isimler kullanılmıştır. Son olarak, deşifreler yapılırken, görüşmecilerin kendi ifadelerinde değişiklikler veya düzeltmeler yapılmamış olup, ifadeleri olduğu gibi çalışmada kullanılmıştır.

Araştırmanın verileri toplanırken görüşmecilerin anlatıları dışında gözlem yoluyla elde edilen verilerin unutulmaması için görüşme esnasında kısa notlar alınmış ve görüşme bittikten hemen sonra araştırmacı ses kayıt cihazına gözlemlerini de aktarmıştır. Verilerin yazım aşaması tamamlandıktan sonra kodlamalar yapılmış ve belirli temaların yorumlamaları yapılmıştır. Bunun için birçok kez, yapılan deşifreler okunmuş ve gözden geçirilmiştir.

ERKEN YAŞTA EVLENDİRİLEN KADINLARIN EVLENDİRİLMELERİNİN SOSYO-KÜLTÜREL VE EKONOMİK GEREKÇELERİ

Kadınların anlatılarından hareketle erken yaşta ve zorla evliliklerin nedenleri çok çeşitli olmak ile beraber bu nedenler sosyo-kültürel ve ekonomik gerekçeler olarak gruplandırılabilir.

Akrabalık ve Aşiret Bağı: Kız Verilecekse Aşiretin Kararları Önemlidir

Erken yaşta evlilikler çoğunlukla geleneğe dönüşmüş şekliyle akrabalar arasında ve görücü usulü ile olmaktadır. Görücü usulü evliliklerin de her zaman rızaya dayalı olmadığı bilinmektedir. Bu çalışmaya katılan kadınların yirmisinin eşleri akraba iken, altısının akraba değildir. Bu akrabalar öncelikle baba soyundan gelen amca ve hala, anne soyundan gelen dayı

ve teyze gibi birinci dereceden akrabalarından oluşmaktadır. Aşiret yapısının var olduğu bölgelerde akrabalık bağlarının korunmasına ve akraba evliliklerinin sürdürülmesine dikkat edilmektedir.¹⁰ Aşiret ailelerinde evlenecek kızın akrabaya verilmesinin ve aşiretin dışına çıkmamasının önemli görüldüğünü, görüşmecilerden Necla ve Filiz şu şekilde ifade etmişlerdir:

Mesela benim evlilik sürecinde aşiret büyükleri evlenmesi gerekiyor dediler, istemeye geldiler beni, ben kabul etmedim. Ben kendim eşimle tanışıp evlendim. Bu evlilik konularında, kız alıp vermelerde özellikle, yani kız verilecekse aşiretin kararları önemlidir. Beni tanımadığın bir insanla evlendirmek istediler, ben kabul etmedim dışarıda tanıştığım bir insandı eşim, teklif etti “evlenir misin” dedi “evlenirim” dedim, “o zaman aileni gönder” dedim. Bu şekilde evlendik ve sadece ailemin inadına bana neden evlen dedikleri için evlendim (Necla, Yaş 36).

Eşim amcamın oğlu. Sürecin bu noktaya gelmesinin sebebi de annemin dayatmalarıydı, istemedim ben. O dönem çok da şey değildik, amca çocuğuyduk ama bizim çok da yaşam tarzımız aynı değildir onlarla. Annem şey herhalde, bana göre şey, saplantısı vardı, “kaynının oğluna kızını verdi” denilmesini istiyordu, gerçekten yani annem öyle bir anneydi, çok özentiliydi yani. Aşiretin dışına kız vermeler ya da dışından kız almalar pek hoş karşılanmaz ama eskisi gibi sert değil (Filiz, Yaş 36).

Görüşmecilerin ifadelerinden yola çıkılarak, kız alıp vermelerde akrabalık ilişkilerinin aşiret ailelerinde daha fazla gözetildiğini ve bunun evlilikler için önemli bir faktör olduğunu söylemek mümkündür. Van özelinde de aşiret yapılanmasının, evlilik kararları üzerindeki etkilerinin zayıflamış olduğu ifade edilse de hala etkili olduğu diğer görüşmecilerin ifadelerinden de çıkarılabilmektedir. Türkiye’de akraba evliliklerinin yaygın olduğu yapılan çalışmalar ile de ortaya konulmaktadır.¹¹ Özellikle de kırsal bölgelerde bu oranın arttığı ve nitekim bu çalışmanın da bu yaygınlık ile ilgili önemli veriler sunduğu söylenebilir.

Berdel Evlilikler: Eşimin Kız Kardeşini Aldılar, Benim Erkek Kardeşime Verdiler

Görüşmecilerin evlilik biçimleri, görücü usulü, berdel evlilikler ve kaçarak evlenmeler şeklinde olmuştur. Evlilik türlerinden biri olan berdel evlilikler, aile bağlarını güçlendirmek,

¹⁰Bu konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Naciye Yıldız ve Hilal Avcı, 2014

¹¹Bu konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Güler, Ö. Küçüker, H. (2010). Early Marriages Among Adolescent Girls in Afyonkarahisar, Turkey, 7(4):365-371

düğün masraflarını daha aza indirmek için ya da aileler arasındaki sorunları -kız kaçırma, toprak davaları gibi- çözeceği düşünülerek yapılmaktadır. Yıldız ve Avcı'nın ifadesi ile;

Berdel, evlenecek iki erkeğin evlilik çağındaki kardeşlerinin birbirleriyle değiştirilmesi biçiminde gerçekleşir. Bu evlilik biçimi bir taraftan başlık parası sorununu ortadan kaldırmakta, bundan başka bölgedeki kan davalarını bitirmek için de kan döken aileden bir kızın diğer aileye verilmesi gibi durumlarda da uygulanmaktadır (Yıldız ve Avcı, 2014, s. 46).

Burada karşılıklı bir değiş tokuş söz konusudur ve kız çocukları, erkek çocuklarının evliliklerini kolaylaştıran bir nesne konumunda olmaktadır. Nitekim bu evlilik biçiminin akrabalık bağlarını olumlu yönde geliştirdiği düşünülse de bir evlilikte meydana gelen bir sorun diğer evliliği de etkilemektedir. Berdel evliliklerin, iki tarafı da olumsuz anlamda nasıl etkilediğine dair Esmâ ve Fatma'nın açıklamaları oldukça dikkat çekicidir:

Eşimle kaçtık biz. Kaçtıktan sonra aradan bir yıl geçti, işte millet araya girdi, kız verdiler, silah verdiler. O zamanın töreleri işte, barıştılar yani. Eşimin, kız kardeşini aldılar benim erkek kardeşime verdiler. Zaten kardeşim de çok küçüktü. Düşün, akşama kadar dışarıda oyun oynuyordu ve önlük giyiyordu ki beşinci sınıfa gidiyordu evlendirildiği zaman. Benim yüzümden oldu. Kardeşim yıllar sonra intikam alır gibi ikinci kez sevdiği biriyle evlendi, şimdi onunla yaşıyor. Benim hayatımı siz mahvettiniz diyor (Esmâ, Yaş 41).

Benim evliliğim berdel oldu. Yani hani, ben abimin eşi yani yengemin erkek kardeşine verildim. O zamanlar öyle yapan çoktu. Düğün masrafları da az oluyordu. İki düğünü aradan çıkardılar, ama biz de arada gittik. Şimdi bir sorun yaşasalar abim ile yengem bana yansıtıyorlar, bana çektiriyorlar. Kızımıza iyi davranmazsa ailen, biz de sana davranmayız, diyorlar yani (Fatma, Yaş 32).

Görüşmecilerin anlatımlarından hareketle, berdel evliliklerde bir ailede sorun olduğu takdirde bu durumun iki aileyi de olumsuz etkilediği görülmektedir. Yıldız ve Avcı'nın yapmış oldukları çalışmaya katılan kadınların ve karar vericilerin berdel evliliklerde, evlilikte problem olması durumunda bunun dostluk ilişkilerini bozduğunu, akraba olunduğu için sessiz kalındığını hatta boşanmaların dahi karşılıklı yapıldığını ifade etmiş olmaları bu çalışmanın da verilerini destekler niteliktedir. Onlara göre berdel evlilikler, aynı zamanda sorunların da karşılıklı takası şeklinde olmaktadır (Yıldız ve Avcı, 2014, s. 46). Berdel evliliklerin kadınların konumunu daha da olumsuz etkilediği söylenebilir ama bu çalışmadaki bir örnek,

erkeğin zorla berdel evliliğin bir parçası olmasıdır. Kaçarak evlenen görüşmeci Esmâ'nın erkek kardeşi, görümcüsü ile evlenmek zorunda bırakılmıştır. Erkek kardeş yıllar sonra ailesini mutsuz evliliğinden dolayı suçlamış ve ikinci kez evlenerek herkesi cezalandırdığını ifade etmiştir. Bu örnekte erkek kardeşin mağduriyetini, istediği bir kadın ile ikinci kez evlenerek gidermeye çalışması makul karşılanmıştır. Ancak burada dikkat çeken kısım, erkeğin kendi mağduriyetini gidermeye çalışırken, ilk eşinin üzerine kuma getirerek onun mağduriyetini arttırmasıdır.

Eğitim Hakkından Yoksun Bırakılma: Beni Okula Göndermediler Hiç Göndermediler

Kız çocuklarının eğitim haklarından yoksun bırakılmaları onları erken yaşta evliliğe iten önemli bir nedene dönüşmektedir. Bölgede kız çocuklarının okula gönderilmemelerinde ekonomik ve kültürel gerekçeler öne sürülmektedir. Bunun yanında aynı aileden erkek çocukların okutulması, aile içerisinde cinsiyete dayalı eşitsizliğin açık bir örneği olarak yorumlanabilir. Ailenin ekonomik kaynakları erkek çocuğunun eğitimi için harcanmaktadır. Kız çocuklarının bir gün baba evinden geri dönmek üzere ayrılacakları düşünülmektedir. Bu yüzden kız çocuklarını okula gönderip, onlara yatırım yapmak gereksiz bir çaba ve masraf olarak algılanmaktadır. Aynı zamanda kız çocuklarının okutulmasının yadırganması ve bunun aile üzerinde bir toplumsal baskı unsuruna dönüşmesi başka bir neden olarak ileri sürülmektedir. Tüm bu sosyal ve kültürel aktarımlar kız çocuklarının da ataerkil toplumsal cinsiyet rollerini benimsemelerine ve bunu içselleştirmelerine yol açmaktadır. Bu çalışmada erken yaşta ve zorla evlendirilen kadınların eğitim düzeyleri, hiç okula gitmeyenden, ilkokul mezunu ve ilkokuldan terk olanlara doğru bir çeşitlilik arz etmektedir. Eğitim hakkı ellerinden alınan kadınlardan Neşe ve Hülya, bu durumu çevrelerindeki kız çocuklarını örnek göstererek açıklamakta ve buna razı olmak zorunda kaldıklarını şu şekilde belirtmektedirler:

Ben beşinci sınıfa kadar okudum. Babam yüksekokul mezunu ve okumam taraftarıydı. Annem de “hayır, kız çocukları okutulmaz, okumayacak” dedi. Okumadık. Diplomamı dahi almadım. Onlara göre, kızın okula gitmesi boş yere masraftı. Toplumsal baskı vardı. Ee tabi ne olacak kız okumazsa. Evde genç kız profili çizme. Küçük yaşta evlendirilme çabaları. Çevreden işte kızın büyüdü de evlensin gibi laflar. Bize demediler okul okuyun. Bize dediler, çeyiz yapmayı öğren onu öğren bunu öğren, dantel, eliş yap. Ama erkek çocuğu o çağlarda daha rahattı bize göre. Erkek çocuğunu zorla okuttururlardı, erkek çocuğu okumak istemezdi (Neşe, Yaş 31).

Beni okula göndermediler, hiç göndermediler. Abilerim okula gitti ama beni okula göndermediler. Bunda da babamın değil de annemin kararı daha etkili oldu. Annem beni okula göndermedi. Okul bizim evimizden bayağı bir uzakta idi, köyde tek bir okul vardı. Annem benim tek gidip gelmemi istemiyordu korktuğu için. Annemin de beni götürüp getirme imkânı yoktu. Bu yüzden annem istemedi okumamı. Onlar da haklıydı benim dışımda kimse göndermiyordu kızlarını, ben de itiraz etmedim pek. Arkadaşlarım da okula gitmiyorlardı (Hülya, Yaş 29).

Görüşmecilerin ifadelerinden hareketle, kız çocuklarının okutulmasını destekleyen taraf babalar iken, annelerin buna rıza göstermemiş olması, kız çocuklarının gelinlik kız olup, evden telli duvaklı gelin olarak çıkmasına kadar kız çocuklarından birincil derecede annelerin sorumlu tutulması olarak yorumlanabilir. Bununla birlikte kız çocuklarının, evde annelerin en büyük yardımcıları olarak görülmelelerinin, okula gönderilmemelerinin bir gerekçesi olarak sunulması diğer görüşmecilerin ifadelerinden de çıkarılmaktadır. Özbay 1975 yılında yapmış olduğu aile araştırmasında % 33'lük oranla erkek çocukların okula gönderilmeme nedenlerini, erkek çocuğun okula gitmek istememesi, hastalanması, başarısız olması şeklinde sıralamaktadır. % 31'lik oranla kız çocuklarının okula gönderilmeme nedenlerinin birinci sırasında ise “evdeki işlerin aksaması” nedeninin geldiğini belirtmektedir. Yıldız ve Avcı, Özbay'ın bu değerlendirmelerini, kız çocuklarının okula gönderilmemesinin sadece ekonomik boyutla sınırlı kalmadığını, kız çocuklarının aynı zamanda otoriteyi ve hiyerarşik ilişkileri sorgulamadan içselleştirmelerini sağladığı şeklinde yorumlamaktadırlar (Özbay, 1884'den akt. Yıldız ve Avcı, 2014, s. 24).

Bir Kontrol Mekanizması Olarak Namus: Erkeğin Namusu Kirlenmez Ama Kız Yapamaz

Topluma, kültüre göre yorumlanan, değerler yüklenen namus, ataerkil toplumlarda daha çok kadın ve kadının cinselliği ile ilişkilendirilmektedir. Kardam vd.'ne göre, namus, toplumda, çalışma yaşamında ve aile içerisinde dürüst bir hayat sürmekle bağlantılı olan ahlâki değerleri ve uygun davranışları kapsamaması gereken geniş bir kavramdır. Ancak namus; kadın, kadın ve erkek arasındaki cinsel ilişki, kızların iffeti ve bekareti ve evlilikteki sadakatsizlikle bağlantılı bir kavram olarak algılanmaktadır (Kardam vd., 2015, s. 24). Türkiye'deki namus anlayışına göre, kadınların evlilik öncesi cinsel birliktelik yaşamaması, yani bekaretine zarar verecek davranışlarda bulunması ailenin saygınlığına, şerefine zarar vermek olarak nitelendirilmekte ve bu kabul edilemez yıkıcı bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Bu bakımdan namus kavramı ile toplum tarafından kadına, cinselliğe ilişkin kendisinden beklenen makbul kadınlık rollerine aykırı davranmaması gerektiğinin mesajı verilmektedir. Kadın, evlenmeden önce baba ve erkek kardeş tarafından, evlendikten sonra da kocası tarafından namusu korunması ve denetlenmesi gereken bir tehlike olarak görülmektedir. Erkek için ise namuslu olmak erkeğin bakir olup olmaması ile özdeşleştirilmemekte ve kadınların aksine erkeğin evlenmeden önce cinsel birlikteliği deneyimlemesi normal karşılanmaktadır. Bunun yanında erkeğin işinde güvenilir, dürüst olması ve aile fertlerini - daha çok kadınlarını- koruması namuslu olduğunun göstergesi olarak sunulmaktadır. Kardam vd.'nin 2005 yılında “Türkiye’deki Namus Cinayetlerinin Dinamikleri” üzerine İstanbul, Adana, Şanlıurfa ve Batman’da derinlemesine görüşmeler şeklinde yaptıkları çalışma, toplumun namus kavramını kadının bedeni üzerinden nasıl açıkladığına ve namus kavramına dayalı olarak işlenen namus cinayetlerinin dinamiklerine ilişkin önemli veriler sunmaktadır (Kardam vd., 2015, s. 8). Bu çalışmanın verileri de göstermiştir ki, kadınlar da namusu içselleştirmekte ve çoğunlukla cinsellik üzerinden tanımlanmaktadırlar. Bu yüzden birine gönül verdiğini utana sıkıla anlatan Songül’ün, durumun namus ile ilgisi olmadığına vurgu yapması, Leyla’nın ise kadının namusunun kızkılık zarı ile ilişkili olduğunu söyleyip erkekler ile kıyaslaması dikkat çekmektedir:

Gönlüm olan birisi vardı sevmek denilemez ama olmadı, dedikodu yapan bazı insanlar yüzünden olmadı. Yanlış anlamayın namus ile ilgili değildi. Gönlümde olan birisi vardı sevmek denilemez ama (...) İstedğim çocuğa vermemelerinin etkisiyle bir sürü lafın sözün ardından çıkması üzerine, hatta gönülsüz bile diyebilirim evlendim. Benim evliliğim bir an için, bir inat üzerine oldu. Ailemin namusuydum ne de olsa. Daha fazla laf söz olmasın diye verdiler beni (Songül, Yaş 48).

Hani zorla verilme şeyi vardı ya. Bizim burada genel olarak aşiret ailesinde kıızı verdin ya artık o namustur, sen onun namususun. Erkek ne dediyse o alacak. Erkeğin namusu sorulmaz. Erkek istediği kadar kızla olabilir, gezebilir erkeğin namusu kirlenmez ama kız yapamaz. Erkeğin namusunu kaybettiğini anlamazsın ama kadının anlaşılıyor şey ile işte. Hani bilirsiniz kızkılık ile¹². Bizde çok önemlidir. Gerdek gecesi kanlı çarşaf verilmelidir (Leyla, Yaş 39).

¹² Geleneksel toplumlarda kızkılık zarı, kadının bekaretinin bir simgesi olarak algılanmaktadır. “Gerdek gecesi”, “ilk gece” olarak bilinen gecede bir kadının bakire olup olmadığı üzerinde bekaret kanının olduğu çarşaf ile test edilmektedir. Kaynanaya ve görümcelere verilmeyen kanlı çarşaf kadının baba evine gönderilmesine, ölüm ile cezalandırılmasına ya da başka büyük sorunların yaşanmasına neden olabilmektedir.

Erken yaşta evliliklerin gerekçelerinden biri olarak gösterilen toplumdaki “namus” anlayışı, Elmas’ın örneğinde olduğu gibi, kız çocuklarının eğitim hakkından da yoksun bırakılmalarının önemli bir nedeni olarak sunulmaktadır:

Babam diyordu “Siz okula giderseniz erkeklerin peşine düşeceksiniz, namusumu kirletirsiniz” ben öyle ağlıyordum, öyle ağlıyordum beni okula gönderin, ne olur benim kardeşim gidiyor, ben de gideyim. Erkek çocukları okutuyorlardı, kızları yok. Ben bazen diyorum ki ben, babamı helal etmeyeceğim. Babam niye beni okutmadı, ben de niye şimdi böyle cahil kaldım (Elmas, Yaş 55).

Kadının namusunun, bekaretleri ile ilişkilendirilmesi, bekaretin korunması gerektiği anlayışını pekiştirmekte, bu durum kadınlar ve erkekler arasında birçok yönüyle eşitsizliği yeniden üretmektedir.

Kadınlar için evlilik öncesi cinsel birlikteliğin kabul görmediği toplumlarda erkekler için cinsel özgürlük vardır. Halk arasında ‘erkeğin elinin kiridir, yıkayınca geçer’ ya da ‘erkek adam aldatır’ şeklindeki ifadeler toplumsal kabulün göstergesidir. Böylece kadının namus ve şerefi erkekler tarafından kontrol edilen ve denetlenen, aynı zamanda erkeğin toplumsal konumunu belirleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Öztürk, 1998; Fidan, 2005’den akt. Yılmaz vd. 2009, s. 13).

Kadınların bekaretleri üzerinden maruz kaldıkları cinsiyetçi bakış açısının varlığını sürdürdüğü ve “bekaret” kavramının günümüzde hala önemini koruduğunu, görüşmecilerin dile getirmeleri daha önceki çalışmaları destekler niteliktedir.¹³

Evliliğin Kader-Kısmet İle Açıklanması: Nasıl Söyleyeyim Kader Yazmıştı Oldu

Bu çalışma kapsamında erken yaşta evlenen kadınların tamamı, evliliklerini kadere, kismete bağlamış ve bunun üzerinden açıklamalar yapmışlardır. Görüşmecilerden Hülya ve

¹³ Kadının bekaretinin hala önemini koruduğuna ve namus ile nasıl ilişkilendirildiğine dair yapılmış çalışmalardan bazılarının verilerine ve daha detaylı bilgilere ulaşmak için bkz. Dilbaz, N. (1992). Üniversite Öğrencilerinin Cinsellikle İlgili Tutumları., Ankara Tıp Dergisi, 14 (1), s. 17–24, Fidan, D., (2005). Bekaret Muayenesi Uygulaması, Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, s. 430–433, Kömürcü, N., (1992). Ebe ve Hemşirelerin Cinselliğe ve Bu Konudaki Danışmanlık Rollerine İlişkin Tutumları, 3. Ulusal Hemşirelik Kongresi, 22–26 Haziran, Sivas. Öztürk, E., (1998), Üniversite Öğrencilerinde Aşk ve Cinsellik, 7. Anadolu Psikiyatri Günleri Kongresi, Haziran, Malatya

Gül, aileleri tarafından verilen evlilik kararını, kader ve kısmet sözleri ile şu şekilde ifade etmişlerdir:

15 yaşında evlendim. Akraba evliliği zaten yani eşimle akrabayız, kuzeniz. Ben daha çok küçükken halam sen benim gelinim olacaksın demişti. Annem de halama “ben sana söz veremem, büyüsünler o zaman karar veririz” demiş. Sürekli böyle konuşmalar oluyordu. Kader yazmış işte büyüdük ve gelip istediler (Hülya, Yaş 29).

16 yaşındaydım evlendiğimde. İşte nasıl söyleyeyim kader yazmıştı oldu. Eşim halamın oğlu. Daha biz küçükken lafını etmişler. Eee öyle olunca ailede herkes bilir, onun için de başkaları gelmez istemeye. Evleneceğin insan sen doğmadan belliymiş öyle derler bizde. Kısmetin bu dediler (Gül, Yaş 28).

Kadınların çok küçük yaşlardan itibaren özellikle de birinci derecen akrabaları - teyze, hala ve amca- tarafından istenmesi ve evlilik sözlerinin alınması, o kızın başının bağlandığı anlamına gelmektedir. Burada dikkati çeken nokta, insanlar tarafından karşılıklı anlaşmalar ile verilen sözlerin, dini inanç temelli “kader” olgusu ile yorumlanıyor olması ve değiştirilemez olduğu düşüncesidir. Kadınların anlatılarından hareketle bu düşüncenin onları, sorgusuz sualsiz başlarına gelen her şeye rıza göstermeye ittiği şeklinde yorumlanabilir.

Evlilik Yaşı: Bir Ablam Dokuz, Bir Ablam On Yaşında Evlendirildi

Türkiye’de evlilik yaşında artışların olduğu yapılan çalışmalar ile ortaya konulmaktadır.¹⁴ Ancak yapılan çalışmaların verileri, çoğunlukla resmi nikâh ile sınırlı kalan istatistiklerden oluşmaktadır. Bu da resmi kayıtlara yansımayan ve dini nikâh ile meşrulaştırılan evliliklerin yaygınlığı konusunda yeterli kaynak sunmamaktadır. Toplumsal bir kurum olan aile, bireylerin belli rollere sahip oldukları toplumsal cinsiyet rollerinin, sosyal ve kültürel değerlerin kuşaklar boyunca aktarılmasını sağlayan bir kurumdur. Ailedeki diğer kadınların –anne, hala, teyze ve abla- geçmişlerinde erken evliliklerin olması ve bunu, kadınların da zaman içerisinde içselleştiriyor olmaları erken yaşta evlilikler ile ilgili değerlerin sonraki kuşaklara aktarılmasını ve kuşaklar aracılığıyla yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Görüşmecilerden Gülcan ve Ayşe kız çocuklarının, annelerinin kaderini tekrar yaşadıklarını ifade etmişlerdir:

¹⁴ Bu konuyla ilgili ayrı ayrı yapılmış daha detaylı çalışmalar için bkz. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2008, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Ankara, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2013, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Ankara

Biz beş kız, iki erkek kardeşiz. Babam kızlarını hep erken yaşta evlendirmiş. Bir ablam dokuz, bir ablam on yaşında evlendirildi. Evlendirmek için yaşımızı kimlikte büyük yazmış. Annem 15 yaşına kadar beni evlendirmemek için uğraştı, ama baş edemedi babamla. Babam, ablamları döverek vermiş kocaya. Enişterim de ablalarımın beş altı yaş büyükler. Onlar da çocukmuş. Annem ikinci eş olarak 13 yaşında babamla evlenmiş. Babam kırk yaşındaymış. Zorla dedem vermiş annemi. Hem başlık parası için hem de berdel yapmışlar (Gülcan, Yaş 35).

13 yaşında evlendim. Kızım valla ben evlenmek istemiyordum. Bizim bir komşu vardı. Bir gün abime, size izin verirseniz misafirlige, senin kardeşini istemeye gelecez dedi. O zamanlar kimse itiraz edebilir mi? Kimse sormadı “kızım bunu istiyorsun, istemiyorsun, beğendin mi beğenmedin mi?” diye. Aile istedi mi olur biter. Eee Allah kader yazmış oldu işte. Kızlar annelerinin kaderini yaşarlar derler ya, benim annem de 13 yaşında evlenmiş (Ayşe, Yaş 65).

Evlilik yaşının ne olması gerektiğine ilişkin söylemler ise kız çocuklarında tedirginliklere ve korkuya neden olmaktadır. “Evde kalma” etiketi ile karşı karşıya kalma, içinde yaşanan toplumun belirlediği evlilik yaşının üstüne çıkmak –18 ve üstü yaş- kız çocuklarında, kuma gitmek ya da yaşlı birine verilmek gibi korkulara yol açmaktadır. Şenol ve Mazman’a göre,

Kız çocuğu, bulunduğu sosyo-kültürel yapının ortalama evlilik yaşını geçtiği halde hala evlenmediyse, o kızın fiziki olarak beğenilmediği, ailesi ile ilgili olumsuzlukların olduğu, kızın beceri ve bekareti vb. ile ilgili olumsuzlukların olduğu düşüncesi yaygınlaşmaya başlamaktadır. Bu da hem kız çocuklarını hem de ailelerini olumsuz etkilemektedir. Çoğu zaman erken yaşta evlilik, kızlar ve aileleri arasında bir statü kazanma meselesine dönüşmekte, bu da erken evlilik oranlarını arttırmaktadır (Şenol ve Mazman, 2012, s. 516).

Bu gibi düşüncelerin hem kız çocukları hem de aileleri açısından, psikolojik ve toplumsal baskıya nasıl dönüştüğünü görüşmecilerden Gül şu şekilde ifade etmiştir:

Kız on sekize bile kaldı mı “evde kaldı” lafı yayılır. Bir sorunu olduğunu bile düşünürler. Zaten şayet 20 yaşına kadar da evlenmediyse yaşlı kadınlar yani kaynanalar istemiyor. Diyorlar artık, ben o kıza sözümü geçiremem ki. Evli adamlara

kuma olarak istiyorlar. Mesela amcamın kız, yirmi yaşında kuma gitti. Erkekler karar vermişti bir kere. Sen, yok istemiyorum diyemezsin. Artık kız da dedikodu çıksın istemiyor (Gül, Yaş 28).

Bir kız çocuğunun ergenliğe girdiğinin belirtisi olarak görülen “adet/regli” olması durumu onun evlilik yaşına geldiğinin de bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Böylece kız çocuğunun, bir an önce telli duvaklı baba evinden çıkması gerektiği anlayışı kültürel aktarım araçları ile öğretilmekte ve yeniden üretilmektedir. Örneğin, saflığı ve temizliği temsil ettiği düşünülen gelinliğin çekici hale getirilmesi, küçük yaşlardan itibaren kız çocuklarının da hayallerinde yer almasını sağlayan bir unsura dönüşmektedir. Görüşmecilerden Zeynep, gelinlik ile baba evinden çıkmanın, sosyal çevrenin de onayının alınması açısından ne kadar önemli olduğunu, Songül ise gelinlik giymeden baba evinden çıkmasının içinde bir ukdeye dönüşmüş olduğunu ifade etmiştir:

Bizim buralarda kız adet gördü mü evlenecek yaşa gelmiş demektir. Kız gelinlikle evden çıkmadı mı pek de iyi şeyler düşünülmez. Ha gelinliği kim giymez kuma olarak alınanlar giymezler. Sessizce kimseler görmeden çıkarılır evden ya da yaşını başını almış kadınlar giymez. Gelinliği aynı kefen gibi bir kez giyer bir kadın. Onun için önemlidir kızlar için. Ben giydim ama çocuktum anlamıyordum ki (Zeynep, 24 yaş)

Hani bilirsiniz her genç kızın hayalidir gelinlik. Ben istediğim gibi babamın evinden gelinlikli çıkmadım. Anneme dedim ki “anne arkamdan o kadar çok şey söylendi güzel bir gelinlik giyeyim de eş dost görsün” ama annem dedi ki “Hayır senin hiçbir şey söylemeye hakkın yok”. Bana eski bir gelinlik verdiler, düğünümü köyde yapmadılar. Hala içimde ukdedir (Songül, Yaş 48).

Sonuç itibariyle evlilik yaşı ile ilgili görüşmecilerin anlatıları, hem kendilerinin hem de en yakınlarının (örneğin, abla, kız kardeş, kuzen) erken yaşta babalar, amcalar ve ailenin diğer büyük erkekleri tarafından evlendirildiklerini ortaya koymaktadır. Orçan ve Kar’a göre, erken yaşta evlenmenin sonraki kuşaklarda kırılmaya başladığı düşünülse de, bu eğilimin gerçeğe yansımaları konusunda halen şüpheler bulunmaktadır. Bölgenin kültürel ve sosyal yapısı bu kuşkuyu besleyen olgu olarak değerlendirilmiştir (Orçan ve Kar, 2008, 13). Bu çalışmanın verileri, annelerin erken yaşta kız çocuklarının evliliklerinin engellenmesi için çok da çaba sarf etmediklerini, hatta zaman zaman bu evlilikleri onaylayan tavırlar sergilediklerini ortaya koymakta ve bu da daha önce yapılan çalışmaların verileri ile benzerlikler içermektedir.

Kadınlara dayatılan makbul kadınlık söylemleri annelerin kızlarını yetiştirme biçimlerini etkilemektedir. Tuncer' göre, makbul kadınlık normları, kadınların kızlarını da bu normlara uygun şekilde yetiştirmesini gerektirmektedir (Tuncer, 2015, s. 14). Karar vericilerin toplumsal onay ve kabulleri önemsemeleri nedeniyle, kız çocukları hakkında çıkabilecek herhangi bir dedikoduya yol açmama düşüncelerinin de erken yaşta evliliklere başka bir zemin hazırladığı görülmektedir. Son olarak, beyaz gelinlik ile baba evinden çıkmanın ne kadar önemli olduğu, aslında 'beyaz gelinliğin' toplumsal onayı sağlayıcı bir rolünün olduğu ve topluma çok önemli mesajlar verdiği söylenebilir.

Dini Nikâh: Dini ya da Resmi Nikâhın Ne Olduğunu Bilmiyordum Ki

Görüşmecilerin tamamının, küçük yaştaki evlilikleri dini nikâh ile meşrulaştırılmıştır. Kadınlar, evlendikleri zaman dini nikâhın ne anlama geldiğini ve yasal olup olmadığını bilmediklerini ifade etmişlerdir. Görüşmecilerden Kübra ve Neşe, resmi nikâhın ne anlama geldiğini dahi bilmediklerini ve resmi nikahları olmadığı için sağlık sorunları yaşadıkları zaman hastaneye götürülmediklerini, hastalıklar ile geleneksel yöntemler ile mücadele etmeye çalıştıklarını şu şekilde ifade etmişlerdir:

Dini ya da resmi nikâhın ne olduğunu bilmiyordum ki. Çok küçüktüm. Annem ve babam da anlatmadı. Sadece günah olmasın diye görüşmelerimiz, eşimle dini nikâh kıyılacak dediler o kadar. Çocuk doğana kadar eşim askerdeydi, nikâh kıyılmadı. Çocukların da hemen kimliklerini çıkarmadılar. Önemli değil bir ara yaparız diyorlardı. Zaten dini nikâh varsa gerisi boş diyorlar (...) Bir de bir anlaşmazlık çıktığında resmi nikâh ile uğraşmak istemiyorlar. Dini nikâhı hemen bozuyor adam, olup bitiyor (Kübra, Yaş 34).

Dini nikâhım nişanlandıktan bir hafta sonra kıyıldı. Resmi nikâhı da yaşımda tutmadığı için yapmadılar. Ta ki 18 yaşından sonraya kadar. Nikâhım kıyıldığı dakika ben alınmadım odaya. Vekâlet vereceksin dediler, ee aklım ermiyordu ki. Babama verdim vekâleti (...) Resmi nikâhım olmadığından hastaneye de gidemezdim. Hastalanırdım şu otları ye, geçer derlerdi. Karnım burnumda olurdu alıp ta götürmezlerdi doktorlara. Koca karılara gittim, evde doğurdum iki çocuğumu. Diğerleri hastanede oldu. Çocuk olmasa resmi nikâh da kıymazlar. Niye çünkü kuma getirirler çocuk olsun diye, ona yaparlar resmi nikâhı (Neşe, Yaş 31).

Görüşmecilerden Gülcan ise babasının, kız kardeşlerinden birini dokuz, diğerini de on yaşında evlendirmesinden sonra annesinin desteği ile kendisinin 15 yaşına kadar evlenmediğini dile getirmiştir. Gülcan zorla ve istemediği bir kişi ile evlendirilmemek için kısa süre içerisinde tanıdığı şimdiki eşi ile kaçarak evlendiğini belirtmiştir. Kendisinden on yaş büyük olan kocasının ikinci eşi olan Gülcan, eşi tarafından nasıl kandırıldığını şu şekilde ifade etmiştir:

Ben 15 yaşındaydım ama babam bizim yaşımızı büyük yazdırıyordu kimliğe erken evlenelim diye. Eşimle bir arkadaşım sayesinde tanıştım. Beni görmüş o, beğenmiş, beni aradı konuşalım dedi. Neyse biz altı ay konuştuk. Bana öğrenci olduğumu söylüyordu. Benimle kaçar mısın dedi 'kaçmam, ailemi küçük düşüremem. Kaçsam da öldürürler bizi ya da affetmezler bizi' dedim. Bir gün 'çarşıya çıksana' dedi. Gittim. Otobüs biletlerini almıştı. Gittik Ankara'ya. Arkadaşı dedi "biliyorsun bu evlidir, üç çocuğu da var". Ben çok ağladım. Duymuştu herkes kaçtığımızı, geri dönemezdik. Sonra İstanbul'a gittik hemen dini nikâh kıydık. Bana söz verdi resmi nikâh da kıyacam dedi ama ilk karısına kıydı biz evlendikten sonra (Gülcan, Yaş 35)

Dini nikâh için kız çocuklarının buluğa ermiş olmalarının -regli/adet olmaları- yeterli görülmesi ve dini nikâhın resmi nikâh olmaksızın yapılması bu sorunu daha da derinleştirmektedir. Medeni Kanun'un 12. maddesinde 15 beş yaşını dolduran küçük kendi isteği veya ailesinin rızası ile ergin kabul kılınabilmektedir" (Aksoy, 2014, s. 291). Bu durum dini nikâh aracılığıyla erken yaşta ve zorla evliliklere yasal düzenlemeler yolu ile de örtük şekilde fırsatlar sunduğunu göstermektedir. Dini nikâhın, erkeklere ikinci eşler almaları, istedikleri kadına resmi nikâh yapmaları gibi olanaklar sağladığını ancak kadınların hayatını daha da zorlaştırdığını görüşmecilerin ifadelerinden çıkarmak mümkündür. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı işbirliğiyle, 2016 yılında Aile Yapısı Araştırması yürütülmüştür. Araştırma sonucunda, İstatistiki Bölge Sınıflaması (İSSB) 1. Düzey ve İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere üç büyük ili kapsayan tahminler verilmiştir. Araştırmanın bu kapsamdaki sonuçlarına göre, bireylerin evliliklerinde gerçekleştirdikleri nikâh türü incelendiğinde; bireylerin %97,1'inin hem resmi hem de dini nikâh yaptığı görülmüştür. Sadece resmi nikâh yapanların oranı %1,8 sadece dini nikâh yapanların oranı ise %1,1 olmaktadır.¹⁵ Bu veriler önemli olmakla birlikte, Türkiye'nin kırsal bölgelerinde dini nikâhın öncelikli olarak yapıldığı ve genel olarak resmi nikâhın ertelendiği yapılan başka

¹⁵ Bkz. www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869 (Erişim tarihi: 10.05.2017)

çalışmalar ile ortaya konulmaktadır. Örneğin, Orçan ve Kar, yapmış oldukları çalışmanın verilerine dayanarak, Türkiye’de özellikle resmi olmayan, dini nikâhla kurulan evlilikler oranlarının azımsanmayacak derecede olduğunu ifade etmektedirler (Orçan ve Kar, 2008, s. 25).

Başlık Parası: Babam Her Ablam İçin Başlık Parası Aldı

Aileler tarafından, ekonomik gerekçeler ileri sürülerek kızlarını evlendirdikleri savunması oldukça yaygındır. Kızlarının verilmesi karşılığında alınan ve süt parası olarak da bilinen başlık parası, “kıza çeyiz yapıldı”, “kızın çeyizindeki eksikler alınacak” gibi gerekçeler ile erkek tarafından talep edilmektedir. Alınan bu para, kız babaları tarafından kızın çeyizi için harcanacağı söylene de bunun böyle olmadığı da bilinmektedir. Bu para ile evin bir eksigi giderilmekte ya da evin oğlu için “başlık parası” olarak ayrılmaktadır. Görüşmecilerden Meryem ve Kübra’nın anlatıları, bu paranın kız çocukları için kullanılmadığına bir örnek olarak gösterilebilir:

Babam sürekli bize hadi evlenin gidin derdi. Kocaya gidin artık. Komşular “senin kızlar evde kaldı” diyorlarmış. Bize babalık yapmadı hiç. Her ablam için başlık parası aldı ama ne yaptığını bilmiyorum. O zamanlar küçüktüm. Bir ablamı da dayımın oğluna verdi öylesine para almadan. On yaşındaydı ablam. Dayım sadece dini nikâhlarını kıydı ama evlenmediler, adet olmasını bekledi. Dayım dedi bana ver kız ben kendime büyütecem (Meryem, Yaş 35).

Eşim askerden geldikten sonra sözlendik. Bizim düğün sürecimizde, örneğin bizim ailede bir miktar başlık parası alındı. Babam aldı parayı sözde kızı çeyiz alacağız eksikleri var, işte ne bileyim süt hakkıdır diye. Ama bana harcamadı. Abim evlenir diye ona sakladılar. Sanki ben maldım, onların çocukları değildim. Beni o yaşa getirmişler diye para istiyorlar. Mecbur değil mi anne baba çocuğuna bakmaya. Zaten topu topu on dört yıl baktılar sonra da evlendirdiler daha fazla masraf olmasın diye. Erkek için niye istemiyorlar? Çünkü soylarını erkek devam ettirecek (Kübra, Yaş 34).

Görüşmecilerin sözleri, erkekler için yapılan masrafların hiç düşünülmeden yapıldığını, erkeklerin evliliklerinin başlık parası gibi gerekçelerle pazarlık konusu edilmediğini, bunun yanında kızların evliliklerinin erkek çocuklarının evlilikleri için maddi bir kazanca dönüştürüldüğünü ortaya koymaktadır. Aileler tarafından kız çocukları, bir taraftan bir yük olarak görülmekte, diğer taraftan başlık parası adı altında kız çocuklarının

evlilikleri üzerinden bir kazanç sağlanmaktadır. Bu anlayışın bir sonucu olarak, bu yükün bir an önce başkasına devredilmesinin en makul yolunun evlilik olarak görüldüğü söylenebilir.

ERKEN YAŞTA VE ZORLA EVLENDİRİLEN KADINLARIN EVLİLİK SÜREÇLERİ

Karar Verme Mekanizması Olarak Aile: Benim Hayatım Bir Gecede Değişti

Kadınların erken yaşta ve zorla evlendirilmelerinin altında yatan en önemli gerekçelerden biri aile ve aşiret büyükleri tarafından alınan kararlara itiraz etmenin imkânsız olmasıdır. Fikirleri sorulmadan ailenin erkekleri tarafından alınmış olan evlilik kararını kabul etmek zorunda kalan görüşmecilerden Sevgi ve Leyla'nın ifadeleri oldukça etkileyicidir:

Babam “tanıyorum çok iyi insanlar, yaşı gelmiş” dedi ve derken evlendim. Ee 14 yaşındaki bir çocuk nasıl gidip bir ebeveyn olabilir. Görücü usulü ile oldu. Fikrim sorulmadı. Geldiler istemeye. Bizde İslam'ın şartlarına göre istemeye gelince, verildiyse kız Fatiha okunur. Ondan sonra büyük dedem (büyükbabam varken babam konuşamaz bu vardır bizde) geldi beni kenara çekti müsait bir ortama “kızım seni istemeye gelmişler”. Ama benim Fatiham okunmuştu, vermişlerdi beni. İstiyor musun diye sordu. Ama biz de anne babadan saygı gördük, ben nasıl da kalkıp dedeme “hayır veremezsin” derim (Sevgi, Yaş 27).

15 yaşında bile değildim. Kız kardeşim kız değil diye yerine bayağı yüklü bir para istediler. Onun yerine evlenecek başka birini istediler. Yani takas gibi mal gibi yani öyle bir şey. Benden daha küçük bir kız kardeşim vardı, ona vereceklerdi o zaman. On yaşlarında idi, ben olmaz falan dedim, karşı çıktım. Sonra amcalarım bayağı bir şey dediler, bunlar aşirettir, bir ağabeyim var onu öldürürler falan. Tabii benim ailem fakir, amcalarım zengindi ama nereden bulacağız bu kadar parayı falan dediler. O zaman en uygunu sensin dediler. Beni götürdüler, önce yeni kızı getireceksiniz sonra diğer kızı alacaksınız dediler. Gece yarısıydı yani benim hayatım bir gecede değişti diyebiliriz. Ben baba evinden sadece bir çantayla çıktım, kol çantam elimdeydi. Bir daha da dönmedim (Leyla, Yaş 39).

Kadınlar evlilik kararının kendileri tarafından değil, evin büyük erkekleri (baba, abi, amca, dede) tarafından verildiğini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra annelerinin de erken yaşlarda evlendirilip, çok sıkıntılar çekmiş olmalarına rağmen bu kararı, onların da

onayladıklarını ya da onaylamak zorunda kaldıklarını dile getirmişlerdir. Bunun gerekçesini görüşmecilerden Mümine gelenek ve görenekler ile açıklamıştır:

O zamanlar ben istemiyordum. “Evlenmek istemiyorum” söylenemezdi, söylemedim de ama söylenemezdi zaten. Hiç fikrimi almadılar, fikir mikir yok. 15 yaşında bir çocuğun fikri olmaz ama evlenebilir. Annem dedi “biz görmüşüz tamamdır”. Annem de öyle görmüştü adetlerimiz, törelerimiz öyleydi ona göre de. Elinden bir şey gelmiyordu. Bizimkisi bir bilinmeze yolculuktu (Mümine, Yaş 56).

Ailedeki karar vericilerin kararlarının sorgulanamaz ve tartışılmaz olduğu görüşmecilerin ifadelerinden çıkarılabilmektedir. Evlilik kararını veremeyecek kadar küçük olduğu ve yeterli olgunluğa erişmediği düşünülen bir kız çocuğuna, evlilik gibi ağır bir sorumluluğun verilmesi arasında bir çelişki bulunduğunu söylemek mümkündür. Görüşmecilerden biri olan Leyla'nın hayatının, karar vericilerin baskıları ve korkutmaları nedeniyle bir gecede nasıl değiştiği görülmektedir. Leyla kendisinden küçük kız kardeşinin evlendiği gün, kız kardeşinin bakire olmadığını söylemesi üzerine aile büyüklerinin kararı ile onun yerine gelin verilmiştir. Bu örnekte dikkati çeken başka bir durum ise kadının, yine erkek kardeşi için feda edilmesidir. Bu çalışmaya katılan kadınların anlatıları, alınan kararların uygulayıcıları olarak hiç bilmedikleri bir hayata sürüklendiklerini ve onlara reva görülen ‘zorunlu hayatı’ yaşamak durumunda bırakıldıklarını söylemeyi olanaklı kılmaktadır.

Evliliğe Kimin Aracı Olduğu: Akrabalar Görmüşler Beni, İstemişler Babamdan. Babam da Vermiş

Kadınların anlatılarına bakıldığında, evliliğe aracı olan kişilerin çoğunlukla akrabalar olduğu söylenebilir. Hem akraba evliliklerinde hem de akraba olmayan evliliklerde evliliğe aracı olanların genel olarak yakın akrabalar ya da ailelerinin tanıdıkları, güven duydukları kişiler oldukları görüşmecilerin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Görüşmecilerden Cennet ve Elif aracılardan tavsiyeleri üzerine evlendirildiklerini belirtmişlerdir:

Ben dördüncü sınıfta bitirdiğim yaz abimin düğününde akrabalar görmüşler beni, araya girmişler, istemişler babamdan babam da vermiş. Benim haberim yok. O yaştaki çocuk ana kuzusu olur. Konuşmuşlar başlık parasını. Adam evi arıyor annem cevap veriyor “Biz ne zaman gelecez gelinimizi alcaz” diyor. Annem “ne gelini” diyor. Senin küçük kızı vermişler bize diyor (Cennet, Yaş 28).

Kayınvalidem beni görmüş köyde. Sonradan öğrendim, oğluna kız bakmak için köye gelmiş zaten. Beni gördükten sonra halama açmış konuyu. Halam da anneme gelip söyledi. Böyle oldu işte. Sonra erkekler geldiler görmeye. Bir anda oldu. Eşimi doğru dürüst görmedim bile. Ben ne olduğunu anlamadım. Okul okuyacaktım ben. Evlilik nedir bilmiyordum (Elif, Yaş 26).

Evlilik için, araçların aile tarafından bilinen, sözüne itimat edilen birilerinin olması önemsenmektedir. Özellikle de kız görme geleneğinde kadınların önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir. Öncelikle kadınlar kız tarafına gönderilmekte daha sonra erkeklere bilgi verilmekte ve kız istemeye gidilmektedir. Görüşmecilerin bu anlatıları da, yine kız çocuklarının sürece hiçbir şekilde dâhil edilmediğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Evlendirilme Kararına Kadının Tepkisi: Beni Kuma Vereceklerdi, Kabul Etmedim, Kaçtım

Kadınlardan yirmisi evlendirilme kararına çok tepki gösteremediklerini, çaresiz kabul etmek zorunda kalacaklarının farkında olduklarını ifade etmişlerdir. Görüşmecilerden Kader, evlenme kararına tepki verdiğini, ama bunun da evlendirilmesine engel olmadığını belirtmiştir:

Geldiler, gördüler ama ben tepki verdim. Saldırganlaştım onlara karşı. Ben tepkimi anneme, babama gösterdim uzun bir süre, ama olmadı yine de verildim. Benim ne istediğim önemli değildi. Daha sokakta oynayan, ip atlayan bir çocuktum (Kader, Yaş 34).

Görüşmecilerden Esmâ'nın ailesine tepkisi ise, evden kaçmak şeklinde olmuştur:

On dört yaşındayken, eşim beni istedi ama beni vermiyorlardı. Üç yıl ailemi ikna etmeye çalıştı (.....) Bir türlü babam, ailem, annem yola gelmedi on yedi yaşına kadar. Üç yıldan sonra beni başkasına kuma üzerine vereceklerdi. Bizim bir akraba varmış hastanede çalışıyormuş, yok efendim hemşireler evine geliyormuş, karısı Türkçe bilmiyor, adam zorluk çekiyor. Beni meğerse ona verecekler. O da akrabam. Ben kabul etmedim sonunda kaçtım valla. Eşimle mecbur kaldık yani (Esmâ, Yaş 41).

Erken yaşta kuma olarak verilme kararına Esmâ, sevdiği ama ailesinin onaylamadığı kişi ile kaçarak tepki vermiştir. Kader'in çabaları ise bu evliliğin gerçekleşmesine engel

olamamıştır ve Kader erken yaşta üstelik hiç tanımadığı biri ile evlendirilmiştir. Görüşülen kadınların tamamı erken yaşta evlilik kararına farklı şekillerde tepki verdiklerini dile getirmişlerdir. Ancak yirmi altı görüşmeciden yalnızca ikisi sevdiği kişiler ile evlenmişlerdir. Ama bu da onların evlilik sonrası hayatlarının sorunsuz ve sıkıntısız geçtiği anlamına gelmemelidir. Bu duruma görüşmecilerden Gülcan'ın hikâyesi örnek gösterilebilir. Gülcan sevdiği kişi ile kaçarak evlenmiştir fakat eşinin ikinci karısı olmuştur. Bu kez de evden kaçtığı için öldürüleceği korkusuyla baba evine geri dönemeyen Gülcan, en nihayetinde bu durumu kabullenmek zorunda kalmıştır.¹⁶

ERKEN YAŞTA EVLENDİRİLEN KADINLARIN EVİLİLİK SONRASI YAŞAMLARI

Daha İyi Koşullarda Yaşama Düşüncesi: Köy Hayatı Çok Zordu, Evlenip Kurtulmak İçin “Evet” Dedim

Kadınların evlendirildikten sonraki yaşamlarının onlar için ne tür sonuçlar yarattığı ve nasıl mücadele ettikleri bu çalışmanın başka önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Ailelerinin ekonomik nedenleri öne sürmelerinden ve toplumun kadına bakış açısının ortaya çıkardığı toplumsal baskıdan dolayı kadınlar da zaman zaman evliliği bir kaçış olarak görmektedirler. “Evlenirsen koca evinde daha iyi şartlarda yaşarsın”, “kendine ait özel eşyaların olur” ya da “daha rahat edersin” gibi söylemler ile kız çocukları evliliğe özendirilmekte ve evlilik maddi-manevi sıkıntılarını bittiği bir kurtuluş reçetesi olarak sunulmaktadır. Ancak görüşmecilerden Sultan ve Mümine, evliliğin onlara daha iyi koşullar sunmadığını, onların yaşamlarını daha da zorlaştırdığını şu şekilde ifade etmişlerdir:

Tabii ben köyde doğup büyümüştüm. Yani köyde de aynı şeyleri yapıyordum ama hani şehire gelmiştim ve şehirde bunu devam ettiriyordum. Gelin geldiğim ailenin de durumu çok çok kötüydü, çok fakirlerdi. Ben evde ilk gelindim, on kişi aynı evdeydik. Kayınvalidem kalkmadan benim kalkmam gerekiyordu. Onların çamaşırları elde yıkanırdı, ev elde süpürülürdü. Yani ne diyeyim hepimiz aynı yerde uyuyup kalıyorduk. Mesela banyo yapmamız gerektiği zaman bunun belli bir saati vardı. Ben hiç unutmam, hayatımı, gelinliğimi hiç yaşamadım. Evlendikten bir yıl sonra böbrek hastası olduğumu fark ettim, hamile kaldım farkında olmadan. Böbreğimde olan taşın

¹⁶ Gülcan'ın evden kaçmasının da bir bedeli olmuştur. Eşinin evli olduğunu öğrendiği zaman baba evine dönemeyeceğini şu şekilde ifade etmiştir “Biz İstanbul'a gidene kadar üvey abilerim, komşular herkes öğrenmişti ben kaçmışım. Geri dönemezdim yok. Eşimin ailesi barıştık gelin dediler ama bizimkiler nerede görsek öldürecekler demişlerdi. Ben Van'a dönemem dedim eşime ama yine kandırdı beni döndük. Şimdi de kumam ile yaşıyorum işte” (Gülcan, Yaş 35).

zorluğuyla ve bebekle böbreğim çürümüş ve böbreğimi aldılar. Köy hayatı çok zordu ben de evlenip kurtulmak için “evet” dedim. Ya buradaki benim kararım ama gönülden vermiş olduğum bir karar değildi. Çocuklarım için sabrediyorum (Sultan, Yaş 43).

Evlendikten sonra ayrı eve çıkmadım evin içine girdim. Otuz kişilik bir evde yaşadım. Aynı evde yaşama kararını biz vermedik ama buna uymak zorundaydık. Tabii ki de istiyordum ayrı eve çıkmayı ama imkânlarımız yoktu o zamanlar. Ben biliyordum eşim ev yaptırıyor, eninde sonunda ayrılacaktık. Onun için çok da gırgır şamataya, kavga gürültüye gerek yoktu, zaten ayrılacaktık. Küçük iki tane görümcemiz vardı. Onlar felaketti. Onlardan çok çektik, sanki biz köleydik onların evine gelmiştik. Biz sizi neye getirdik yapın işte derlerdi, ama onlar evlendikten sonra öyle bir çekti ki hâlâ da çekiyorlar. Kayınvalidem de onlar öyle yaptığı zaman müdahale etmezdi (Mümine, Yaş 56).

Görüşmecilerin tamamı evlendikten sonra daha iyi koşullara sahip olmadıklarını, baba evine benzer ya da daha ağır şartlarda yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Kalabalık ailelere “gelin” olarak gitmelerinin çocuk bedenlerine çok ağır geldiği, sağlık sorunları yaşadıkları ve bu koşullara itiraz etmek gibi bir seçeneklerinin de olmadığı görülmektedir. Kadınların ifadelerinden yola çıkarak, bir gün yalnızca eşleri ve çocukları ile olacakları bir hayatın hayalini kurduklarını ve bunun için de sabretmek zorunda kaldıklarını söylemek mümkündür.

Alışma ve Yeni Aileye Uyum Süreci: Artık Bu Evin Gelinisin Alış, Derdiler

Erken yaşta evlendirilen kız çocuklarının, ne kadar erken evlenirlerse o kadar kolay yeni ailelerine uyum sağlayacakları düşüncesi kadınları, birçok kısıtlamalarla karşı karşıya bırakmıştır. Görüşmeciler, evliliklerinin özellikle de ilk yıllarında baba evine dahi gidemediklerini, buna kaynanaları, kayınları ve eşleri tarafından izin verilmediğini belirtmişlerdir. Bunun gerekçesi de Elmas ve Hatice’ye göre, yeni aileye uyum sağlamanın bu şekilde olabileceğine ilişkin düşüncenin varlığıdır:

Gelin geldiğim ev çok kalabalıktı. Kaynanam, görümcelerim, kayınlarım vardı. On yıl beraber yaşadık. Alışmak zordu ama ona da alıştık ne yapalım. Kaynımı, kayınbabam yerine koymuştuk. Bizim eşlerimiz çalışırdı, hayatta bize para vermezdiler. Bizim kıyafetimize kadar büyük kaynım alırdı, biliyor musun? Kapının önüne çıkmak yasaktı.

Annemlere gidemezdim, sadece bayramlarda o zaman da kalamazdım. O zamanlar alışmamız için yapılıyordu ama zordu (Elmas, Yaş 55).

Biz hiç evden dışarı çıkmazdık, çıkmak yoktu. Giyim kaynanam alırdı bize getirirdi. Biz çarşı yüzü görmezdik asla. Babamın evine gidemiyordum. Düşün sağlık ocağına ben bir gün gittim çarşaf giydim gittim. Asla tek gitmezdim asla. Kaynımın kızlarıyla, kaynımın eşi ile gidebilirdim. Öyleydiler bilmiyorum. Artık bu evin gelinisin alış derdiler. Şimdi yaşlandım tek başıma gidiyorum (Hatice, Yaş 42).

Kadınların yeni ailelerine uyum sağlamaları adına, en temel ihtiyaçlarının dahi kendileri tarafından alınmadığı, herhangi bir sağlık sorunu yaşadıklarında ikinci kişiler ile gidebildikleri ve bu şekilde sosyal hayattan tamamıyla izole edildikleri söylenebilir. Diğer görüşmecilerin de anlatımlarına dayanarak, kadınların ev içi alan ile sınırlandırılmalarının gerekçesinin, yalnızca aileye uyum süreci ile ilişkisinin olmadığını söylemek mümkündür. Kadınlar, evliliklerin ilk dönemlerinde evin dışına çıkmanın ve görünür olmanın eşleri ve ailenin diğer erkekleri tarafından onaylanmadığını ifade etmişlerdir. Ancak çocuk, hatta torun sahibi olup, yaşları ilerledikten sonra evlerinden rahatlıkla çıkabildiklerini dile getirmişlerdir. Kadının cinselliğinin ön plana çıkarılması ile kadını ev içi alan ile sınırlandırmak ataerkil toplum yapısının kadına yüklediği rollerden biridir. Bu yüzden kadınlar, bedensel olarak çekici olmaktan çıktıklarını ve cinselliklerini kaybetmeye başladıklarını düşündükleri -burada kadınlar için söz konusu edilen dönem menopoz dönemidir- yaşlara geldikleri zaman daha özgür bırakıldıklarını belirtmektedirler. Görüşmecilerden Hatice, 42 yaşında olmasına rağmen kendisini neden yaşlı olarak nitelendirdiğini ve hissettiğini şu ifadeler ile açıklamaktadır:

Artık her yere serbest giriyorum, çıkıyorum. Tek başıma hastaneye gidiyorum, çarşıya gidiyorum. Eskiden o yoktu asla. Gençlik bizden geçti, yaşım kırk iki ama torunlarım var, artık kimse dönüp bakmaz, laf atmaz, ben öyle düşünüyorum. Eskiden bak çok kıskançlık vardı. İstedğim gibi giyiniyorum artık. Eskiden çarşaf giydirirdi kocam kimse görmesin diye, bir de kimseyle konuşmazdı beni. Laf atan olur diye izin vermezdi çıkmama. Çok gençtim. Bir keresinde küçük kaynım ile sağlık ocağına gittim gizlice ama öğrenmiş kocam. Eve gelince dövdü beni. Benim o zaman iki çocuğum vardı. Ama daha yaşım 19'du. Şimdi ne yaparsan yap diyor. Gelinimi görünler "kaynanan çok genç" diyorlar ama çok yorulduk, çok şey gördük, yaşlandık bu yaşta (Hatice, Yaş 42).

Ataerkil toplumlarda kadınlar yaşlandıkça saygınlık kazanmakta ve kendilerine alanlar açılmaktadır. Görüşmecilerin tamamı çok erken yaşlarda evlendirildikleri için kırklı yaşlarında ortalama 25-30 yıllık evlilikleri olan kadınlardan oluşmaktadır. Kırklı yaşlarında torun sahibi olanların var olduğu ve hayat koşullarının çok zor olduğu göz önüne alındığında, bu durumun onların kendilerini yaşlı olarak nitelendirmelerine yol açtığı söylenebilir.

Çocuk Anne Olmak: Karnımda Bebek Vardı, Ben Merdivenlerden Zıplaya Zıplaya İnerdim

Erken yaşta ve zorla evlendirilmenin en büyük bedellerinden birinin kadınlar için, kendisi daha çocukken bir çocuk dünyaya getirmek ve onun sorumluluğunu almak olduğu söylenebilir. Görüşülen kadınların hiçbiri istedikleri zamanda istedikleri kadar çocuk sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir. Bunlardan Zehra ve Emine oyun oynama çağında daha kendileri çocukken hamile kaldıklarını şu şekilde dile getirmişlerdir:

Ben evlendikten sonra, camdan dışarıya oyun oynayan çocuklara bakıyordum. Ağaçları gördüğümde çok mutlu olduğum olurdu. Evi temizleyeyim de meyve ağaçlarının yanına gideyim derdim. O heyecanım vardı. Düşünün karnımda bebek vardı ben merdivenlerden zıplaya zıplaya inerdim. Dur yapma derlerdi, ama ben farkında değildim ki. Şuan 31 yaşındayım ve dört kızım var. En büyük kızım 17 yaşına girecek. Onlar da olmasaydı yapamazdım zaten. Onlara tutundum hep (Zehra, Yaş 31).

14 yaşında evlendim. Hemen evlendiğim gibi çocuğum oldu. Bu kararda hiç etkim olmadı. Eşim de 22 yaşlarındaydı. O da cahildi. Sadece askerlik yapmış. O da görücü usulü ile tavsiye üzerine evlendi benimle. Hiç konuşmadık çocuk mu yapalım diye. Ben çocuktum zaten. Ben iki çocuk yaptıktan sonra korunmanın ne olduğunu öğrendim. İki kızıma da bilmeyerek hamile kaldım. Çocuk nasıl olur onu da bilmiyordum. 17 yaşını bitirmeden iki çocuk annesiydim. 17 yaş ne demek yani (Emine, Yaş 33).

Nasıl hamile kalındığını dahi bilmeyen kadınlar, ilk çocuklarına hamile kaldıklarında bunun ne anlama geldiğini de bilmediklerini, kendileri gibi eşlerinin de aile planlamasına yönelik bir bilgiye sahip olmadığını ifade etmişlerdir. Her ne kadar farkında olmadan çocuk yaşta anne olmuş olsalar da, kadınların bugün çocukları için hayatlarındaki birçok sıkıntıya göğüs gerdikleri ve onların geleceği için mücadele ettikleri söylenebilir.

Terbiye Biçimi Olarak Şiddet: Önce Babamdan Sonra da Kocamdan Dayak Yedim

Evlenmeden önce çoğunlukla babadan, ağabeylerinden şiddet gören kadınlar evlendikten sonra da eşlerinden şiddet görmeye devam etmişlerdir. Vurgulanması gereken önemli bir nokta da, bu kadınların sadece eşlerinden değil aynı zamanda eşlerinin diğer aile bireylerinden de şiddet görmüş olmalarıdır. Ayrıca kadınların şiddetten çoğunlukla fiziksel şiddeti algıladıkları ve kendilerine edilen hakaretleri, küfürleri ya da evin dışına çıkarılmamayı bir şiddet biçimi olarak yorumlamadıkları görülmüştür. Görüşmecilerden Şükran ve Emine maruz kaldıkları fiziksel şiddeti şu şekilde dile getirmişlerdir:

Ben kendimi sana anlatayım. Amcamın oğlunun düğününe gittik bir gün (...) Ben eniştemin elinde oynadım. Kocam da karşıdan bakıyor. Dedim ki hem dayımın oğludur hem eniştemdir.. Dedim kızmaz. Ben eve geldim, içeri girdim bir yumruk yapıştırdı ha burama (yanağını göstererek) böyle kan aktı eteğime. “Ne oldu?” dedim “ne yaptım, ben bir şey yapmamışım”. “Sen dayımın elinde oynamışsın”. Benim çok zoruma gitmişti. Bir şey yapsaydım hadi neyse diyecektim haklıdır. Bize göre normaldi ama şimdi öyle değil. Bağırıyor, çağırıyor, işte küfrediyor bana, çocuklara. Beni dövüyor artık ama çocuklarıma da karışmasın diyorum, hiç sesimi çıkarmıyorum. (Şükran, Yaş 37).

Kocam annesinden, kardeşlerinden çok etkileniyordu. Onların dediği ile eşim beni döverdi. Baba evinde de babamdan bazen de abimden dayak yedim. Evlendim çilem bitmedi. Daha da arttı. Niye çünkü kaynanam da çok baskın bir kadındı. Her şey onun gibi olsun isterdi. Birkaç kez bana o da vurdu ama ben kocama söylemedim. Anasıydı bana inanmazdı ki. Daha küçükken ezeceksin başını diyorlardı eşime. Yani şimdi hani televizyonda görüyorum. Diyorlar küfür bile şiddettir. Küfür çok ağırıma gidiyor, gururuma dokunuyor. O zaman diyorum keşke dövseydi de küfretmeseydi (Emine, Yaş 33).

Erken yaşta evliliklerin en önemli sonuçlarından biri de aile içi kadına yönelik şiddetin farklı biçimlerinin ortaya çıkmasıdır. Kadınların ev içi roller ile sınırlandırılmaları, hakaretlere, küfürlere maruz kalmaları, eşleri ile duygusal bir yakınlığın gelişmemiş olmasına rağmen evliliği sürdürmek zorunda bırakılmaları, aile ve arkadaş çevrelerinden koparılmaları şiddetin farklı biçimlerine maruz kaldıklarının bir göstergesidir. Kadınların fiziksel şiddeti, şiddet olarak tanımlarken kendilerine küfür edilmesini, aşağılayıcı sözler sarf edilmesini veya hakaret edilmesini bir şiddet biçimi olarak tanımlamadıkları görülmektedir. Şükran ve

Emine'nin ifadelerinden hareketle, onların canını yakan asıl şeyin fiziksel değil daha çok duygusal anlamdaki aşağılanma ve kendilerini kötü hissettirecek sözler olduğu söylenebilir. Ayrıca görüşmecilerden Emine'nin fiziksel şiddeti sözlü şiddete tercih eden sözlerine rağmen, şiddet biçimlerine ilişkin bir algısının televizyon aracılığıyla oluştuğu görülmektedir. Çocuk yaşta evlendirilen kadınların, evlendikten sonra eşleri, kaynanaları ve ailenin diğer üyeleri tarafından bir terbiye etme aracı olarak görülen şiddetin hedefi oldukları kadınların anlatılarından çıkarılabilir.

Farkındalık ve Özeleştirici: Beni Çocuk Yaşta Evlendirdiler Ama Kızlarımı Vermem

Erken yaşta evlendirilen kadınlar, kendi evliliklerini daha çok “kader, mecburiyet” gibi kavramlar ile açıklıyor olsalar da, bugün bu evlilikleri asla onaylamadıklarını vurgulamaktadırlar. Görüşmecilerden Nursel ve Sultan, kız çocuklarının benzer şeyleri yaşamamaları için mücadele ettiklerini ve eğitimlerine ağırlık verdiklerini şu sözler ile açıklamışlardır:

Benim kızıma da çok yakınlarım talip olmaya başladılar, ben artık kızımı onların ortamına koymuyorum. Beni çocuk yaşta evlendirdiler ama kızlarımı vermem ben. Benim kızım okuyacak diyorum. Büyük kızım liseye gidiyor. Dört kızım var hepsini de okutacağım. Ben okumadım, okutmadılar aynı şeyi onlar yaşamayacak (Nursel, Yaş 31).

Ben kendim hani okumadığım için genellikle çocukların eğitimi konusunda ben baskınım. Ben okutuyorum, sonuna kadar da okutacağım. Kendim görmedim ya okumadım, fakirlikle de olsa çocuklarımı sonuna kadar okutacağım, vazgeçmem. Eşim çok destek olmuyor, her şeyleri ile ben ilgileniyorum. Kızlarım istedikleri insanlarla evlenecekler ama çocuk yaşta değil. Ben, çocuk yaşta evlendirildim hayatım bitti, tükendim. Aileme şimdi söylüyorum hakkımı helal etmiyorum size. Haklısın biz haksızlık ettik diyorlar. Mesela şimdi benim kızlarımı destekliyorlar (Sultan, Yaş 43).

Kadınlar, evliliğe ilişkin deneyimlerinden yola çıkarak erken yaşta evliliklere asla onay vermemekte ve onaylayıcı bir dil kullanmamaktadırlar. Buna kız çocuklarını erken yaşta evliliklerden korumak adına belli akraba toplantılarına dâhil etmemeleri, eğitim almalarına dikkat etmeleri örnek gösterilebilir. Aynı zamanda kendi evliliklerinin karar vericisi konumunda olan anne ve babalarının da bugün pişmanlık duyduklarını ve hata yaptıklarını dile getirdiklerini belirtmişlerdir. Bu da erken ve zorla evliliklere yönelik hem karar vericiler

açısından, hem de bu duruma rıza göstermek zorunda olduklarını düşünen kadınlar açısından bir farkındalığın geliştiğini göstermektedir. Kadınlar artık, erken evliliklerin kuşaklar aracılığıyla aktarılmasının bir parçası olmak istememektedirler. Erken yaşta evliliğe, çalınmış ve yaşanmamış çocukluğa, maruz kalınan şiddete, yaşanan tüm kötü anılara rağmen kadınlar, kendi çocukları üzerinden yeni bir yaşamı inşa etmektedirler.

Sonuç

Bu çalışma ile erken yaşta evlendirilmiş kadınların kendi anlatılarından hareketle onları erken yaşta evlenmeye iten nedenler, sonuçlar ve evlendikten sonraki deneyimlerinin nasıl olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Görüşülen kadınların erken yaşta evlenmelerinin nedenlerine bakıldığı zaman birçok yönüyle ortaklıklara sahip oldukları görülmektedir. Bu çalışma kapsamında elde edilen veriler, Van kent merkezindeki aşiret yapılarının -geçmişte olduğu kadar sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkilerde etkin olmasalar da- hem akrabalık bağlarının korunmasında hem de erken yaşta evliliklerin devamlılığını sağlamada hala etkili oldukları söylenebilir. Bu çalışmada, farklı ekonomik ve sosyal gerekçeler ile erken yaşta evlilikler sorunu açıklanmaya çalışılmış, bu evliliklerin kuşaklar aracılığıyla yeniden üretildiği sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte kadının toplumdaki eşitsiz konumunu pekiştirmeye yardımcı olan toplumsal cinsiyet rollerinin, kadınların hayatının denetim altında tutulmasına, eğitim haklarından yoksun bırakılmalarına, tanımadıkları erkekler ile erken yaşta evlendirilmelerine, namus adı altında bedenlerinin kontrol edilmesine, kuma olarak verilmelerine ya da üzerlerine kuma getirilmesine razı gelmek zorunda bırakılmalarına neden olduğu gerçeği bu çalışma ile de ortaya konulmuştur. Erken yaşta evlilik kararlarının çoğunlukla babalar, ailenin diğer erkek üyeleri –dede, amca, abi- ile aşiretin üyeleri tarafından verildiği ve bu kararda kadının etkisinin olmadığı vurgulanmıştır.

Bu çalışmanın diğer önemli bir boyutunu da kadınların evlilik sonrası süreçlerinin nasıl olduğu oluşturmaktadır. Bu bakımdan, evlilik sonrası deneyimlerine bakıldığında, kadınların kamusal hayatın dışına itilerek ev içi alan ile sınırlandırıldıkları, çocuk yaşta bilinçsiz şekilde gebe kaldıkları, anne olmanın ağır sorumluluğunu yükledikleri, önemli sağlık sorunları yaşadıkları, yeni bir aileye dahil olma sürecinde birçok zorlukla karşı karşıya kaldıkları ve şiddetin farklı biçimlerine maruz kaldıkları görüşmecilerin anlatımları ile desteklenmiştir. Kadınların bu sorunlar ile mücadele etme yöntemleri ise çoğunlukla sabretmek, kabullenmek, çocuklarına tutunmak, kız çocuklarının eğitimlerine önem vererek erken yaşta evlendirilmelerine engel olmak ve erken yaşta evliliklerin sürdürülmesinin bir aracı olmamak şeklindedir. Eğitim haklarından yoksun bırakılmalarını ve erken yaşta

evlendirilmelerini gelenekler, görenekler, kader ve kısmet ile açıklayan kadınların, kız çocukları için böyle bir dili kullanmıyor olmaları farkındalıklarının arttığını göstermiştir.

Erken yaşta evlilikler sorunu dünyada ve Türkiye’de daha kalıcı çözümler üretilmedikçe yaşanmaya devam edecektir. Bu çalışmanın verilerinin mevcut literatürü destekler nitelikte ve çoğunlukla benzerlikleri içeriyor olması, bu evliliklerin günümüzde halen devam ettiğini, yapılan çalışmaların, mücadele etme yöntemlerinin yeterli olmadığını ortaya koymaktadır. Bu bakımdan çözüm odaklı çalışmaların yapılması gerekmektedir. Erken yaşta evlilikler daha önce de belirttiğimiz gibi, Türkiye’nin Güney Doğu ve Doğu Anadolu Bölgelerine has bir durum değildir ve bölgeden bölgeye gerekçelerinde farklılıkları barındırmaktadır. Bu çalışmaya katılan yirmi altı kadının anlatılarından hareketle bu sorunu bir bölgeye veya şehre mal ederek genelleme yapma çabasının bulunmadığını da belirtmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, İ. (2011). Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 17, (367-388).

Aksoy, S. (2014). Gelinlik Değil Kefen Giydirilmiş Çocuklar, Ankara Barosu Dergisi, Sayı 1, (291-294).

Akyüz, J. (2005). Evlilik Sözleşmesinin Bir Ögesi olarak Mehir Hakkında Bazı Düşünceler, Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, 38, (214-228).

Aydemir, E. (2011). Evcilik mi Evcilik Mi? Erken ve Zorla Evlilikler Çocuk Gelinler, USAK Yayınları

Boran P.Gülçay G., Devocioğlu E., Eren T. (2013). Çocuk Gelinler, Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 26, (58-62).

Bulut, K., Uysal, C., Korkmaz, M., Sivri. S. , Bozkurt, İ., Durmaz, U., Tıraşçı, Y., Gören, S. (2015). Evaluation of the Early Age Married Girls Applying to Our Department, Open Journal of Pediatrics, 5, (334-338).

Burcu, E., Yıldırım, F., Sırma, Ç., Saniyaman, S. (2015). Çiçeklerin Kaderi: Türkiye’de Kadınların Erken Evliliği Üzerine Nitel Bir Araştırma, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Bilig, Bahar, 73, (63-98).

Caldwell, B. K. (2005). Factors Affecting Female Age at Marriage in South Asia, XXV International Conference Of The International Union For The Scientific Study of Population, Tours, France, s. 1-25

Çaha, H., Aydın, E. S. (2014). Değişen Türkiye’de Kadın: Türkiye’de Kadının Sosyo-Kültürel, Ekonomik ve Siyasal Durumu, KADEM, İstanbul

Çakmak, D.(2009). Türkiye’de Çocuk Gelinler, Birinci Hukukun Gençleri Sempozyumu, Hukuk Devletinde Kişisel Güvenlik, Bildiri Tam Metinler E-Kitabı, 20-21 Mart, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara

Evrin A., Atay, İ. (2017). Çocuk Evlilikleri ve Psikososyal Sonuçları, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 9(4), 410-420.

Güler, Ö. Küçüker, H. (2010). Early Marriages Among Adolescent Girls in Afyonkarahisar, Turkey, 7(4): 365-371

Kardam, F., Alpar, Z., Yüksel, İ., Ergün, E. (2005). Türkiye’deki Namus Cinayetlerinin Dinamikleri. Eylem Programı İçin Sonuç Raporu, Nüfus Bilim Derneği, Ankara

Kaptanoğlu, Y. İ.,Ergöçmen, B. (2012).Çocuk Gelin Olmaya Giden Yol, Sosyoloji Derneği, Türkiye Sosyoloji Araştırmaları Dergisi Cilt: 15 Sayı: 2, Güz

Sing, S. , Renee S. (1996). Early Marriage among Women in Developing Countries, International Family Planning Perspectives, Cilt: 22, s. 148-175

Soylu, N., Ayaz, M. (2013). Adli Değerlendirme İçin Yönlendirilen Küçük Yaşta Evlendirilmiş Kız Çocuklarının Sosyodemografik Özellikleri ve Ruhsal değerlendirmesi, Anadolu Psikiyatri Dergisi, 14, (136-44).

Şen, H. (2014). Çocuk Gelinler: Evcilikten Evliliğe, Ankara, Detay Yayıncılık

Şenol, D., Alp, Y.E. (2012). Çocuk Gelin ve Çocuk Dul Kadınlara Kırıkkale Örneğiyle Sosyolojik Bir Bakış, Uluslararası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu Bildiri Kitabı, 18-19 Mayıs, s.248-260, Ankara

Şenol, D., Mazman, İ. (2012) Uluslararası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu Bildiri Kitabı, 18-19 Mayıs, s.500-517, Ankara

TBMM (2009). Erken Yaşta Evlilikler Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair Rapor, Ankara, TBMM

Tuncer, S. (2015). Dışarı Çıkmak: Özelden Kamusal Feminist Bir Saha Hikâyesi, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 2(2): 30-58

Orçan, M., Kar, M. (2008). Türkiye’de Erken Yaşta Yapılan Evlilikler ve Risk Algısı: Bismil Örneği, Aile ve Toplum, Yıl: 10, Cilt: 4, Sayı: 14, Nisan-Mayıs-Haziran

Özcebe, H., Küçük B.B. (2013). Önemli Bir Kız Çocuk ve Kadın Sorunu: Çocuk Evlilikler, Türk Pediatri Arşivi, (86-93)

Yıldız, N., Avcı H. (2014). Erken Evliliklerin Toplumsal Meşruiyeti: Nitel Bir Çalışma

Yıldız, H. D., (1992). Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu

Yılmaz, D. V., Zeyneloğlu, S. , Kocaöz, S. , Taşkın, L., Eroğlu., K., (2009). Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Görüşleri, Cilt:6 (1)